

ИСТОРИЈСКИ ЗАПИСИ

ОРГАН ИСТОРИЈСКОГ ИНСТИТУТА И ИСТОРИЈСКОГ ДРУШТВА СРЦГ
Година XVI Титоград, 1963. Књ. XX, св. 2

Др Димо Вујовић

ЦРНОГОРСКО-ТУРСКИ ПОГРАНИЧНИ ПРОБЛЕМИ И ПЛАМЕНЧЕВА МИСИЈА У ЦАРИГРАДУ 1866.

Почетком јуна 1866. године отпутовао је у Цариград поп Илија Пламенац да као црногорски делегат преговара са Портом о неријешеним пограничним проблемима између Црне Горе и Турске, тј. о приватним имањима која су после разграничења 1858/59. остала с једне или друге стране границе, о турским утврђењима на тлу и границама Црне Горе и о турским трупима на црногорској територији. На рјешавању ових проблема радило се годинама, управо од оног тренутка кад су се и појавили. Дакле, они су већ имали свој историјат. Какав је тај историјат, односно када су се појавили и како су рјешавани ови проблеми?

Међународна комисија за разграничење Црне Горе и Турске, која је формирана на основу протокола цариградске конференције од 27. октобра (8. новембра) 1858, завршила је свој рад, оставивши неријешен један други проблем, који ће дути низ година изазивати крупне инциденте на црногорско-турским границама и озбиљне кризе у црногорско-турским односима. То је питање приватних имања која су после разграничења остала с једне или друге стране границе. Истина, цариградска конференција је уочила овај проблем, па се сагласила да радови на разграничењу не смију нанијети штету приватним власницима чија имања осталу с једне или друге стране границе и нагласила да ће власници бити слободни да задрже своја имања под условом да се потчине законима земље којој ова имања буду прикључена, или да их уступе уз одштету чији би износ регулисала комисија, као и разне спорове у вези с тим.¹ Крајем 1859. комисија је завршила радове на терену, а 7. фебруара 1860, у Дубровнику, потписала је карте на којима је била уцртана граница као и свеске спецификација (*les cahiers de specifications*).² Ускоро затим, 6. марта, чланови комисије су добили од својих влада идентична наређења да се не разилазе прије него ријеше сва спорна питања. Из-

---

¹ Архив Министарства спољних послова Француске (АМСПФ), Турска, Скадар, 1873, вол. 19, фол. 14—28, Версаљ, 10. јануара 1873.

² Исто.

међу осталогa, наређено им је да приступе детаљном регулисању питања која се односе на приватна имања. Али због извјесних неслагања унутар комисије и слабог расположења гувернера Албаније, послје неколико неопходних покушаја, комисија је одлучила да заврши своју мисију 27. марта 1860. Ускоро су ову одлуку потврдиле одговорне владе, а затим је 17. априла у Цариграду потписан један нови протокол између представника пет велесила и министра спољних послова Турске, у коме је истакнуто да треба сматрати да је комисија формирана 1858. извршила свој задатак. У исто вријеме је истакнуто да неспоразуме до којих би дошло убудуће између Црне Горе и Турске треба да рјешава једна локална комисија састављена од скадарског гувернера, страних конзула у овом граду и једног црногорског представника.³ Тако је, дакле, међународна комисија завршила свој рад, оставивши неријешен проблем приватних имања.

Ускоро послјје доласка књаза Николе на власт учињен је покушај да се ријеша питање приватних имања, која су остала с једне или друге стране границе. У том правцу су се особито ангажовали конзули великих сила у Скадру, а нарочито француски конзул Екар. Њима је било нарочито стало да се очува мир на црногорско-турској граници, а у неријешеном питању приватних имања видјели су велику опасност за тај мир. Зато су хтјели да искористе извјесну повољну атмосферу која је створена између књаза Николе и околних турских паша. Један од првих дипломатских корака младога књаза било је упућивање писма турским гувернерима Албаније и Херцеговине, у коме их увјерава у своје мирољубиве намјере.⁴ Као одговор на ово писмо гувернер Албаније, Абди-паша, послао је на Цетиње свога секретара, преводиоца Паска Васу, да књазу честита долазак на пријесто.⁵ Паско Васа се вратио са Цетиња врло задовољан пријемом и књажевим увјеравањима да ће предузети све да очува мир на граници.⁶ И заиста, на границама је владао мир. То је био погодан тренутак да се приступи рјешавању проблема приватних имања. Вршен је притисак од стране конзула, првенствено Екара, на Абди-пашу да у том циљу формира комисију, али је он у почетку оклијевао, изговарајући се час немањем способних људи, час немањем новаца.⁷ Ипак је Абди-паша ускоро пристао да формира локалну мјешовиту комисију, о чему је посебним писмом обавијестио и књаза Николу. Паша је молио францускога конзула да утиче на књаза да у принципу прихвати размјену или продају ових имања. Књаз је са своје стране прихватио тај предлог и обећао да ће издати наредбу да се продају све земље његових поданика које су остале у турској територији, а у слу-

³ Исто.

⁴ Исто, вол. 10, фол. 280, Цетиње, 16. августа 1860.

⁵ Исто, фол. 288/9, Скадар, 23. августа 1860, француски конзул — Министарству спољних послова.

⁶ Исто, фол. 290—292, Скадар, 1. септембра 1860, исти — истоме.

⁷ Исто, фол. 309—311, Скадар, 24. септембра 1860, исти — истоме.

чају неслагања о цијени да се обрате за арбитражу конзулима у Скадру.⁸ Пошто је тако изражена обострана сагласност за формирање комисије, ускоро се томе и приступило, па је први састанак заказан за 21. октобар 1860. у Годињу.⁹ Али убрзо су настале тешкоће и обустављен је рад комисије. Због тога су се конзули сагласили са Абди-пашом да сваки пут када комисија не може да се сагласи, паша пошале на лице мјеста једног инжењера, који ће заједно са руским официром Биковом нацртати топографију терена, на основу чега ће сами конзули одлучивати у Скадру. Сматрало се да је рјешавање проблема далеко од заинтересованих једини начин да се он успјешно сврши.¹⁰ Да би се нашло неко рјешење за успјешан рад комисије, Абди-паша је лично отишао у Бар, камо је књаз Никола са своје стране послао црногорске комесаре са врло помиљивим инструкцијама.¹¹ Али ова интервенција Абди-паше није имала успјеха и комисија се разишла.¹² Сматрало се да би директни контакт књаза Николе и Абди-паше, на који су ови пристали, ипак довео до неког рјешења, па је планирано да до тога састанка дође у Додошима.¹³ Али до продужења рада комисија није дошла ни тада ни касније током 1861. године, иако је било интервенција да се њен рад обнови. Тако је први покушај да се питање приватних имања ријеша радом једне мјешовите комисије пропао. Тај проблем је и даље озбиљно оптерећивао турско-црногорске односе, односно могао је увијек бити искоришћен као повод за озбиљније сукобе, који су, наравно, имали и дубље коријене и далекосежније циљеве.

Ускоро се проблему приватних имања придружио један крупнији и много озбиљнији, а то је проблем блокхауза и турских трупа на црногорској територији. Овај проблем је посљедица црногорско-турског рата од 1862. године. Као што је познато, једна од тачака мира којим је овај рат окончан давала је право Турској да дуж пута Подгорица—Никшић подиже на црногорској територији утврђења и да их војнички посједне. Иако је на овај услов морала пристати, Црна Гора је од првог дана предузела врло живу активност да се он не оствари, а касније, када је остварен, да се утврђења поруше, а турске трупе повуку са црногорске територије. Активност у овом правцу испуњава добрим дијелом конкретне мјере спољнополитичког рада Црне Горе за наредне неколике године, и она није престајала док Пламенчевом мисијом 1866. године није успјешно окончана.

Један од првих корака да се осујети грађење ових утврђења био је пут војводе Мирка Петровића у Беч у новембру 1862. године. Војвода је имао за циљ да приволи Аустрију и друге велике силе чије је амбасадоре у Бечу посјетио да дјелују

⁸ Исто, фол. 314—316, Скадар, 6. октобра 1860, исти — истоме.

⁹ Исто, фол. 330/1, Скадар, 9. октобра 1860, исти — истоме.

¹⁰ Исто, фол. 361—363, Скадар, 6. новембра 1860, исти — истоме.

¹¹ Исто, фол. 371—373, Скадар, 16. новембра 1860, исти — истоме.

¹² Исто, фол. 374—376, Скадар, 1. децембра 1860, исти — истоме.

¹³ Исто.

у Цариграду како би Порта одустала од грађења блокхауза. Велике силе су се показале благонаклоне, а ни Турска није одбила да о томе преговара, па је ускоро дошло до једне нове посјете — овога пута Цариграду. Црногорски сенатор Ђуро Матановић и књажев секретар Вацлик стигли су фебруара 1863. године у Цариград. Они су собом донијели писмо књаза Николе великом везиру у коме су изнесена два основна захтјева Црне Горе: да се не праде блокхаузи и да се изврши исправка границе у вези са приватним имањима.¹⁴ Ови захтјеви Црне Горе били су потпомогнути од стране великих сила, па је Матановићева мисија успјела, јер је Порта прихватила оба црногорска захтјева. То је велики везир саопштио књазу Николи једним писмом у коме то овако формулише: „Висока Порта напушта (renonce) једини услов у погодби за мир који је В. Светлост потписала, једини који је Порти давао неку гаранцију. Овај акт тако великог поверења у изјаве Ваше Светлости и у лојалност Црногораца биће, надамо се, Књаже, оправдан, и да ће Ваша Светлост похитати да у замену за њ дате Царској влади обавезу (l'engagement): 1—во, да ћете друм, на коме неће бити блокхауза, држати увек отворен, и 2-го, да ћете путницима који би претрпели какву штету путујући тим друмом дати потпуну одштету...“

Што се тиче питања о формирању једне локалне комисије, како би имала да исправи неколико тачака на демаркационој линији, Висока Порта пристаје такође, али под изричним условом да исправке о којима је реч неће бити ништа друго до размена приватних имања која су остала с ове или с оне стране демаркационе линије још онда када је трасирана делимитациона линија од године 1858.“¹⁵

Иако је Порта дала овако јасна и недвосмислена обећања, она је оклијевала да их изврши, због чега је књаз Никола био врло узбуђен, па је стално инсистирао код великих сила да утичу на Порту да изврши оно што је договорено приликом Матановићеве мисије у Цариграду. Велике силе су се одазвале овим молбама. Тако је, на примјер, француски амбасадор у Цариграду почетком јуна тражио од министра спољних послова Турске испуњење обавеза које је Порта примила. Али-паша је одговорио да су ти захтјеви оправдани и обећао њихово извршење. Француски амбасадор је о овом разговору обавијестио, поред осталих, и француски конзулат у Скадру. Један представник конзулата је одмах отпутовао на Цетиње да би умирио књаза и обавијестио га о овом разговору. Он је књазу прочитао, поред осталих, и сљедеће редове из писма које је конзулат добио од француског амбасадора из Цариграда: „Разговарао сам са султановим министром спољних послова о питању блокхауза који су саграђени на територији Црне Горе и примијетио сам му да је

¹⁴ Др В. Ђорђевић, Црна Гора и Аустрија 1814—1894, Београд, 1924, стр. 195.

¹⁵ Исто, стр. 197.

крајње жалосно што их отоманска влада није још порушила и тако закаснила да реализује једно обећање више пута поновљено. Али-паша ме је увјерио да ће нови војни командант Херцеговине, Осман-паша, који ће ускоро замијенити Јахиа-пашу у Мостару, примити прецизне инструкције у вези са хитним рушењем блокхауза.¹⁶ О томе је књаза Николу обавијестио и француски амбасадор у Бечу.¹⁷ То је књазу лично саопштио и скадарски гувернер Азис-паша, који је 27. јуна имао један састанак са књазом Николом. Паша је дошао на Ријеку Црнојевића, гдје га је чекао књаз са сенаторима. Потом су пошли на Цетиње, гдје је паша био врло свечано примљен — у његову част су пуцали топови, град је био илуминиран и сл. Састанак је прошао у најбољој атмосфери и Азис је обавијестио књаза о скором доласку Осман-паше и његовим задацима.¹⁸

Али и поред оваквих увјеравања књаз није био миран, јер су мјесеци пролазили а обећања се нијесу спроводила у дјело. Нарочито се узнемирио кад му је Осман-паша, за кога је књаз вјеровао да треба да изврши Портине обавезе, одговорио из Мостара да није добио никаква упутства у том погледу. То исто му је одговорио и скадарски гувернер.¹⁹ Због тога је у октобру 1863. упутио у Беч свога љекара и секретара доктора Панкрација да преда књажево писмо аустријској влади и француском амбасадору и да моли да се турска обећања изврше, истичући да се у Црној Гори оволико одлагање тумачи не као посљедица обичног јавашлука већ рђаве воље турске владе.²⁰

Аустријска влада се устезала да интервенише код Порте због извјесних немира на граници према Херцеговини, изјављујући да због тога није погодан тренутак за интервенцију, али да ће то учинити чим јој се укаже прилика.²¹ Француска влада, пак, чим је добила књажево писмо наредила је свом амбасадору у Цариграду да подсети Порту на обећања која је дала у вези са рушењем блокхауза. Француски амбасадор у Бечу је о томе обавијестио књаза Николу једним писмом у коме између осталог каже: „Господин министар спољних послова Турске ставио је до знања г. Маркизу од Мутјеа да ће нови војни командант Херцеговине, Омер-Февзи паша, имати један састанак са Вашом Свјетлошћу и у случају ако међусобна разрјешења буду повољна блокхаузи ће бити одмах порушени.

Царска влада сматра за дужност да скрене пажњу Ваше Свјетлости на важност овог састанка и савјетује јој да са своје стране љубазно поступи према Омер-Февзи паши. Потребно је у

¹⁶ АМСПФ, Турска, Скадар, вол. 13, фол. 375—380, Скадар, 7. јула 1863, француски конзулат (Моро) — Министарству спољних послова.

¹⁷ Државни музеј — Цетиње (ДМЦ), Никола I 1863, Беч, 8. јула 1863.

¹⁸ АМСПФ, Турска, Скадар, вол. 13, фол. 375—380, Скадар, 7. јула 1863, француски конзулат — Министарству спољних послова.

¹⁹ Др В. Борђевић, и. д., стр. 213.

²⁰ Исто, стр. 214.

²¹ Исто, стр. 215.

овом моменту изаћи у сусрет осјетљивости Порте, која је наклонена да се ова ствар повољно сврши.“²²

И заиста, ускоро је у Острогу дошло до састанка књаза Николе и Омер-Февзи паше. Састанак је био врло срдачан.²³ Споразумјели су се да се рушење блокхауза одложи до марта сљедеће године и да се састане мјешовита комисија која би требало да регулише питање приватних имања на турско-црногорској граници.²⁴ У вези с тим су потписана и два документа. Први је „Протокол састанка од 3. децембра 1863“, који гласи: „Његова Свјетлост књаз Црне Горе, с једне стране, и Његова Екселенција Омер-Февзи паша, с друге, саставши се данас, договорили су се о именовању једне турско-црногорске комисије, којој је стављено у задатак да ријеши спорна питања на граници, која се односе на приватна имања, поштујући пограничне прирамирде које су постављене од комесара великих сила 1859.

Његова Свјетлост књаз Црне Горе именује војводу Ђура Матановића за првог комесара у име Црне Горе.

Његова Екселенција Омер-Февзи-паша одређује команданта ескадрона Хафис-ефендију за првог комесара са стране Турске.

Ова комисија требаће да почне своје послове прије краја мјесеца априла 1864, узимајући Пресеку за полазну тачку, и да настави до Грахова.

Сачињено у два примјерка у манастиру Острогу дана трећег децембра хиљаду осам стотина шездесет треће.“ Потписали су Ђ. Матановић и Хафис.²⁵

Други докуменат је декларација Омер-Февзи-паше, која гласи: „Што се тиче рушења блокхауза, потписани изјављује да је увијек спреман да испуни обећање дато у вези са овим од Високе Порте и узима у односу на Његову Свјетлост књаза Црне Горе изричиту обавезу да разруши без одлагања блокхауз о коме се ради, онда када основана комисија, почињући своје послове од једне погодне и могуће тачке, дође у близину поменутог блокхауза.

Сачињено у Острогу дана четвртог децембра хиљаду осам стотина шездесет треће.

Командант царских отоманских трупа у Босни и Херцеговини Омер-Февзи.“²⁶

Пада у очи да се у овој декларацији говори само о једном блокхаузу. Ту ће чињеницу Турци касније користити, јер ће,

²² ДМЦ, Никола I 1863, Веч, 31. октобра 1863.

²³ Слиједећи француским савјетима књаз се трудио да што боље дочека пашу, а ни овај није застајао у љубазности. Предао је књазу једну сабљу као поклон великог везира, а са своје стране дао му је једног расног коња. Прије одласка поклатио је свима сенаторима и главарима по један нажит, што је укупно представљало прилично крупан издатак. — АМСПФ, Турска, Скадар, вол. 14, фол. 63—66, Скадар, 15. децембра 1863, француски конзулат — Министарству спољних послова.

²⁴ Исто.

²⁵ Исто, фол. 71.

²⁶ Исто, фол. 72.

пошто сруше један блокхауз у Мартинићима, одбијајући да сруше и друге, стално тврдити да су извршили обавезе које су преузели приликом преговора књаза Николе и Омер-Февзи паше.²⁶а

Иако је књажев састанак са Омер-Февзи пашом и напријед цитирани документи био корак даље у рјешавању ове два спорна проблема у црногорско-турским односима, он ипак није довео до неодложног рјешења тих проблема, што је била жеља књажева и Црногораца, него их је чак и одложио за извјесно вријеме. Зато је књаз и даље радио код великих сила да ове изврше притисак на Порту да изврши своје обавезе. Он се чак носио мишљу да доктора Панкрација пошаље у Париз, гдје би Министарству спољних послова објаснио читаву ситуацију на границама Црне Горе, и гдје би га, ако је могуће, примио цар.²⁷ Књаз је ишао тако далеко да је француском конзулу у Скадру, Виету, говорио да ће бити (књаз) убијен ако блокхаузи не буду разрушени.²⁸ Француска влада је изјавила да нема потребе да доктор Панкраци долази у Париз,²⁹ али је у исто вријеме дјеловала у Цариграду да Порта неодложно разруши блокхаузе. Тако је француски конзул из Скадра пренио књазу Николи сљедећи телеграм, који је добио од француског амбасадора у Цариграду: „Отоманска влада је већ дала наредбу Исмаил-паши да разруши блокхаузе и министар спољних послова ми је обећао да ће ову наредбу телеграфски обновити.“³⁰

Виет је о овоме обавијестио Исмаил-пашу, а овај је обећао да ће ускоро поћи у Подгорицу да се пред његовим очима изврши рушење блокхауза.³¹ Ускоро је и дошло до рушења, али само једног блокхауза, и то у Мартинићима, што је, истина, било у складу са декларацијом Омер-Февзи паше од 4. децембра 1863, док је блокхауз на Височици као и турске трупе у Новом Селу и даље остао. Тиме је, дакле, само дјелимично био ријешен проблем, па књаз Никола и даље не престаје да захтијева рушење блокхауза и повлачење турских трупа са црногорске територије.

У то вријеме је на Цетињу дошло до једног прелиминарног састанка црногорског и турског комесара, Матановића и Хафиз-беја. На том састанку су израђени принципи којима треба да се руководи мјешовита комисија приликом рјешавања о имањи-

²⁶а Није познато да ли је овакво редиговање декларације Омер-Февзи паше извршено уз сагласност књаза Николе, што би представљало извјестан компромис и уступак од ранијих захтјева, или је то омашка у редиговању француског текста. Руски конзул у Дубровнику тврди да је ту омашку намјерно урадио књажев секретар Француз др Панкраци.
²⁷ Исто, фол. 105/6, Цетиње, 24. марта 1864, књаз Никола — Виету, француском конзулу у Скадру.

²⁸ Исто, фол. 107, Скадар, 4. априла 1864, француски конзул — амбасадору у Цариграду.

²⁹ Исто, фол. 118/9, Париз, 27. априла 1864, Министарство спољних послова — Виету.

³⁰ Исто, фол. 116, Скадар, 22. априла 1864, Виет — књазу Николи. У овом документу ријеч блокхауз је употријебљена у множини.

³¹ Исто.

ма која су остала с једне или друге стране границе. Ти принципи су формулисани у једном документу који је познат под именом „Цетињски протокол од 3. маја 1864“, а који у цјелини гласи:³²

„Г. артиљеријски потпуковник Хафиз-беј, отомански комесар и г. Војвода и Сенатор Ђуро Матановић, комесар за Црну Гору, окупљени на припремној сједници, донијели су, споразумно, сљедеће одредбе као базу њиховог рада који се односи на регулисање приватних интереса на граници, која је трасирана од мјешовите комисије 1859.

Чл. 1. — Турско-црногорска комисија отпочеће одмах своје радове узимајући Пресјеку за полазну тачку.

Чл. 2. — Записници поменуе комисије биће писани на италијанском језику.

Чл. 3. — Приватна имања која су остала са једне или друге стране пранице биће размијењена између власника према одлуци комисије, која ће одлучивати тек послје процјене учињене од једнаког броја турских и црногорских експерата.

Ако буде разлике у процјени, комисија ће ријешити спор својом одлуком.

Чл. 4. — Имања која остану ван размјене биће продата.

Чл. 5. — Сва имања, ма какве природе била, која су припадала једној особи у вријеме радова мјешовите комисије од 1858. и 1859. биће призната од садашње турско-црногорске комисије као легитимно власништво поменуе особе. Поменуа имања биће, природно, уступљена путем размјене, а када размјена не буде могућа она ће бити продата и купац ће платити цијену имања према процјени, на начин који је специфициран чланом 6.

Што се тиче имања која су промијенила власнике путем продаје послје овог времена, она ће бити враћена уз замјену за куповну цијену, која ће бити исплаћена посљедњем власнику.

Чл. 6. — Да би се ове трансакције олакшале, Турска и Црна Гора се обавезују да плате одштету власницима продавцима, и то свака својим сународницима. На крају ових операција власти ће остати дужне једна другој разлику издатих сума.

³² Овај протокол је у цјелини објавио Benoit Brunswik у »Recueil de documents diplomatiques relatifs au Monténégro«, Constantinople, 1876, а неке од чланова овога протокола превео је и објавио у опширним изводима др Илија Радосавовић у књизи „Међународни положај Црне Горе у XIX вијеку“, стр. 53/4. И поред тога нашли смо за потребно да га у цјелини преведемо и објавимо из више разлога: ово је основни документ на основу кога се рјешава питање имања која су остала с једне и друге стране границе; његово тумачење је предмет живе дипломатске преписке за неколико наредних година; он је постао саставни дио протокола који је Пламенац потписао у Цариграду 1866; и, најзад, оно што је Радосавовић објавио је слабо, а често и логрешно преведено. Нпр.: Les propriétés particulières restées en deçà et au delà de la frontière seront échangées entre les propriétaires...«, Радосавовић преводи: „Приватна својина која се налази с једне и с друге стране границе, биће подијељена између власника...“ (подвукао Д. В.).

Чл. 7. — За сваку размјену или продају установиће се један протокол у дуплику, потписан од два комесара, и послѣје потписа биће извршена између њих размјена овог акта.

Чл. 8. — Да би се убудуће избјегао сваки неспоразум, турски и црногорски власници потписаће један акт, којим се одричу њихових права посједовања и послѣје према потписа комесара ови акти биће обострано измијењани.

Чл. 9. — Акт о одрицању биће написан на матерњем језику власника, премапотпис комесара биће на италијанском језику и у поменутом акту биће поменут начин на који власник одустаје од овог права својине.

Чл. 10. — Као приватна својина сматрају се: обрадиве њиве, вргови, ливаде, куће, штале, магацини, млинови итд. . .

Чл. 11. — Планински пашњаци, шуме, воде, будући да су заједничка власништва, биће реципрочно напуштени без продаје или замјене.

Чл. 12. — Биће учињен изузетак у односу на претходни члан за пашњаке, шуме, воде, које су забиљежене у примједбама свеске спецификације мјешовите комисије од 1859, а које су комесари сматрали неопходним за заједничку употребу турских и црногорских становника.

Чл. 13. — Извјесне цркве на граници, које су означене у свесци спецификације мјешовите комисије од 1859, служиће за заједничку употребу обје стране.

Чл. 14. — Замијењена или продата имања биће одмах посједнута од њихових нових власника. Овогодишњу жетву ће извршити они који су и сијање вршили.

Чл. 15. — Власници који неће моћи да дођу пред комисију биће представљени од једне друге особе снабђевене њиховим пуномоћјем. Овај пуномоћеник биће потврђен од два свједока.

Чл. 16. — Делегат ће дати акт о одрицању од својинских права и овај акт, потписан исто тако од свједока, биће пуноважан као да носи потпис власника лично.

Чл. 17. — Све пограничне ознаке на граници биће обновљене у форми озиданих пирамида. Турски и црногорски становници биће задужени за потребни транспорт креча, пијеска, воде, камена итд. Ако буде мјеста, подићи ће се међуознаке, а у равницама биће ископани јаркови да се добро одреди демаркациона линија и избјегне убудуће сваки повод за неспоразуме, молбе и нереди. Пограничне ознаке ће носити са турске стране знаке на турском, а са црногорске стране знаци ће бити на француском.

Чл. 18. — Комисија ће објаснити своју одлуку становницима са обје стране границе, објашњавајући им њену важност, да би их за убудуће лишила свих изговора, и подсјетиће их на дужно поштовање према актима комисије и на интерес чувања граничних ознака које је она поставила.

Рађено у два примјерка на Цетиње 3. маја 1864.“ Протокол су потписали Матановић и Хафис-беј.³³

Ускоро послје потписивања протокола мјешовита комисија се састала на Пресеци, али се одмах разишла јер се није могла сагласити око пашњака и појила на Созини.³⁴ Тако је први покушај да се протокол од 3. маја 1864. године примијени у пракси претрпио неуспјех. Развија се врло жива преписка између књаза, конзула у Скадру, Исмаил-паше итд.,³⁵ која има за циљ да се отклоне тешкоће које су наишле и да се да право тумачење појединим члановима Цетињског протокола, од којих је најспорнији био члан пети. Али мишљења су се врло тешко усаглашавала, па је код појединих страних конзула у Скадру, нарочито француског, све више сазријевала идеја да се ови проблеми могу ријешити једино у разговорима највиших црногорских и турских представника. Због тога је француски конзул у Скадру, Виет, приликом посјете Цетињу крајем јуна 1864, предложио књазу да лично пође у Цариград и са султаном регулише сва спорна питања.³⁶ Овај план се није остварио, али француски конзул неће одустати од идеје и предлога за разне сусрете најодговорнијих црногорских и турских фактора. У исто вријеме стално је инсистирао да комисија обнови рад,³⁷ али она се током 1864. године неколико пута састајала и растајала, увијек наилазећи на непремостиве разлике у тумачењу појединих чланова Цетињског протокола, чему је много доприносио крути и непомирљиви став турског комесара Хафис-беја.³⁸ Ништа није помагала интервенција конзула код Исмаил-паше, кога су молили да утиче на турског комесара да буде помирљив. Паша је у том смислу писао овом комесару, али то није дало много резултата.³⁹ Француски конзул је писао и Омер-Февзи паши, коме је Хафиз-беј био директно потчињен, да утиче на свога потчињеног да буде умјеренији. Такође је постигао да Исмаил-паша опозове турског савјетодавног члана комисије Селим-беја, заклетог непријатеља Црне Горе.⁴⁰ Али и поред свега тога комисија се разишла а да у 1864. години није ништа урадила.

Питања приватних имања, блокауза и турске војске у Новом Селу испуњавала су умногоме спољнополитичку активност Црне Горе и током 1865. године. Тиме су се много бавили и конзули великих сила у Скадру, као и њихови амбасадори у Цариграду. Једна од првих брига била је да се обнови рад мјешовите

³³ АМСПФ, Турска, Скадар, вол. 14, фол. 141—143; ДМЦ, Никола I, 1864; Benoit Brunswik, н. д., док. XXXVII, стр. 108—111.

³⁴ Исто, фол. 147—149, Скадар, 4. јула 1864, француски конзулат — Министарству спољних послова.

³⁵ Исто, фол. 150—158.

³⁶ Исто, фол. 167, Скадар, 3. јула 1864, француски конзул — Министарству спољних послова.

³⁷ Исто, фол. 169—173, Скадар, 8. јула 1864, исти — истоме.

³⁸ Исто, фол. 190—193, Скадар, 5. августа 1864, исти — истоме.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Исто, фол. 236—238, Скадар, 20. септембра 1864, исти — истоме.

комисије о разграничењу и приватним имањима. Али у међу-времену од посљедњег разилажења комисије није се ништа измијенило у ставовима турским и црногорским и у погледу тумачења појединих чланова Цетињског протокола од 3. маја 1864. При таквом стању ствари комисија не би могла ништа урадити и она би се послје првог састанка поново разишла. Изношена су мишљења да њен рад треба припремити претходним усаглашавањем погледа и тумачења Цетињског протокола, што би се могло постићи у директним контактима књаза Николе и турских функционера. Тако је у једном разговору који је имао са француским конзулом у Скадру турски комесар Хафис-беј изјавио да и поред добре воље чланова комисије нема изгледа да ће се они сагласити у тумачењу Цетињског протокола, па би због тога желио да се састане лично са књазом Николом. Предложено је да се састану у кући књажеве сестре у Годињу, да би закључили и потписали један нови акт који би упростио рад комисије и у исто вријеме пружио извјесне предности Црној Гори. Требало би уговорити, према његовом мишљењу, следеће:

1. да сва приватна имања која се налазе на турској територији, а која су сада посједнута или окупирана од Црногораца, буду напуштена и предата њиховим старим власницима, турским поданицима. То би се исто урадило и са имањима која су турски поданици посјели или окупирали на црногорској територији;

2. да убудуће ниједан Црногорац нити турски поданик не може појседовати земљу ван пограничних пирамида, које би биле постављене од турско-црногорске комисије;

3. да Порта, желећи да књазу Николи олакша обештећење оних који би овим новим аранжманом могли бити оштећени у својим приватним интересима, додијели књазу једну новчану надокнаду чији би износ био утврђен између књаза и турског комесара на овом самом састанку;

4. да комисија продужи рад на постављању међуознака и на другим демаркационим пословима.⁴¹

Књаз Никола није прихватио овај предлог за састанак са Хафис-бејом, изговарајући се својим намјераваним путовањем у Беч. У исто вријеме он је изјавио да ће послје повратка из Беча бити расположен да на Цетињу прими турског комесара, камо је он већ једанпут долазио приликом редиговања протокола од 3. маја 1864. Књаз не види разлог зашто Хафис-беј не би могао и други пут доћи на Цетиње и изјављује да ће бити расположен да се са њим споразумије о свим праведним и оправданим стварима које му буде предложио.⁴² Упоредо са овим званичним писмом, књаз Никола доставља француском конзулу у Скадар и једно приватно писмо у коме излаже праве разлоге зашто не жели да дође у Црмницу, о чему, наравно, није могао да му пише

⁴¹ Исто, вол. 15, фол. 4—5, Скадар, 9. маја 1865, Виет — књазу Николи.

⁴² Исто, фол. 8—9, Цетиње, 10. маја 1865, књаз Никола — Виету.

службено. У том писму он између осталог каже: „Ја вјерујем да је Хафис-беј један велики претпоређаваљач, који је учинио овај предлог да дођем у Црмницу да се састанем са њим само да ми разапне замку, у нади да ћу ја одбити, како би се последице могао квалити овим одбијањем. Уосталом, зашто ја вас питам као истинског пријатеља, да ја идем пред овим господином? Да ли је то zgodно? Вама је вјероватно познат отпор који сам дао кад се радило о састанку са Омер-пашом, личношћу друге вриједности и другог ранга. . .

Ви можда сматрате, не видећи до позитивну страну ствари, да преко извјесних повреда самољубља треба прећи када се ради о озбиљним користима које се могу добити од једног демарша. Али шта ћете, ми смо мали, то је истина, али наше срце је можда веће него наша земља. Ми можда радимо против наших интереса, али има ствари које коштају.“⁴³ Француски конзул је био разочаран оваквим одговором књаза Николе, па га увјерава да се није радило ни о каквој замки и да је основне предлоге о рјешењу проблема приватних имања он редитовао. Он и даље сматра да, иако Хафис-беј има инструкције да члан 5. Целињског протокола најшире тумачи, неће моћи да се нађе задовољавајуће рјешење, и да је најбоље рјешење да се имања обострано напусте, без обзира на вријеме запосједања, и да, осим тога, Црна Гора добије неку новчану надокнаду. Хафис-беј је био пристао на такву солугију, али кад му је саопштено да се књаз не може састати са њим у Црмници, изјавио је да не може доћи на Цетиње, јер нема шта да предложи, с обзиром на то да има само инструкције да продужи рад комисије. У исто вријеме сматра демарш о састанку и новим предлозима као »non avenu«.⁴⁴ Као што се види, до обнављања рада комисије није могло доћи. Неки страни представници у Скадру, нарочито француски, били су склони да извјесну црногорску крутост и одбијање горе изнесених предлога тумаче чињеницом што је Црна Гора баш у то вријеме примила из Аустрије 200 карабина. Увријеђен и разочаран због одбијања његових предлога, писао је француски конзул у Скадру своме министру спољних послова сљедеће: „Нећу уопште крити Вашој Екселенцији да је поклон карабина, ма у којој количини, једном народу као оном у Црној Гори, да је то у исто вријеме и неспретно и неполитички, јер је пробудио код Црногораца ратоборне идеје које су биле напуштене од прије неких времена. Књаз претпоставља, без сумње, да ће у случају рата са Турском примити од Аустрије много ефикаснију помоћ. Он је учинио немогућим рад мјешовите комисије, и он је, без сумње, онерасположио отоманску владу. Маршал Исмаил-паша и пуковник Хафиз-беј су ми рекли да сматрају овај поклон као један агресиван акт против високе Порте.“⁴⁵

⁴³ Исто.

⁴⁴ Исто, фол. 12, Скадар, 15. маја 1865, Виет — књазу Николи.

⁴⁵ Исто, фол. 6—7, Скадар, 16. маја 1865, француски конзул — Министарству спољних послова.

Са своје стране, баш у то вријеме, књаз Никола развија врло живу активност код великих сила како би ове и даље вршиле притисак на Порту у корист Црне Горе. У том циљу он почетком маја 1865. године одлази у Беч. У меморандуму који је том приликом предао аустријском министру спољних послова, и у разговорима које је са њим водио, књаз је највише говорио о неријешеним питањима између Црне Горе и Турске, а то је: питање рада мјешовите комисије, односно проблем приватних имања, посебно тумачење члана 5-ог Цетињског протокола, затим питање блокхауза и турских трупа у Новом Селу.⁴⁶

Аустријски министар спољних послова је обавијестио свога представника у Цариграду о разговорима са књазом Николом и послао му копију књажевог меморандума. Истичући да је Црна Гора пристала на подизање блокхауза и да Порта има пуно право да се осигура и очува мир, он наглашава да блокхаузи, онако како су постављени, немају дефанзивни већ офанзивни карактер. Зато га позива да се договори са својим колегама: „о средствима којима би могли вршити помирљиву акцију, и убрзати рјешење још спорних питања између Порте и Црне Горе.“⁴⁷

Пошто је прошло неколико мјесеци а да никаквих позитивних резултата није било од књажевог пута у Беч, то се он почетком августа 1865. поново обратио Министарству спољних послова Аустрије, питајући га да ли су постигнути какви резултати у вези са његовим захтјевима.⁴⁸ Мјесец дана касније књаз је добио одговор на своје питање у коме се каже да је аустријска влада на основу књажевог меморандума предала Порти једну представку која је била примљена са много обзира и помирљивости. „Аали-паша — каже се у овом одговору — увјерован је да је турском комесару Хафиз-беју наређено новим упутствима, да усвоји црногорско тумачење члана петог Цетињског протокола, и да се на том основу изврше размјене границом пресјечених приватних имања, на задовољство обију страна. Што се тиче блокхауза сувише блиских црногорских граница, Аали-паша је изјавио да не може напустити сваку гаранцију за одржавање мира, иако одаје свако признање личним намјерама В. Св.“⁴⁹

Али и поред сталних интервенција великих сила и многобројних турских обећања, поменута питања су и даље остајала неријешена. Тако, дакле, ни ово књажево путовање у Беч није дало неке стварне резултате.

У септембру 1865. опет је истакнуто мишљење да би се сва спорна питања најбоље ријешила у директном контакту истакнутих црногорских и турских представника. Због тога је покренуто питање једнога сусрета књаза Николе и скадарског гувернера Исмаил-паше. Нарочито се за то залагао француски конзул у

⁴⁶ Др В. Ђорђевић, н. д., стр. 217—221.

⁴⁷ Исто, стр. 219.

⁴⁸ Исто, стр. 222.

⁴⁹ Исто, стр. 223.

Скадру, који је иначе увијек инсистирао на оваквим састанцима. И на самом Цетињу је постојало расположење за такав састанак. Томе је, изгледа, много допринијела и кнегиња Даринка, која се тада налазила на Цетињу, и која је видјела многе предности у обнављању рада мјешовите комисије. Због тога је непосредна иницијатива за овај састанак потекла баш са Цетиња. Према једном француском извјештају, приликом боравка на Цетињу црногорског агента у Скадру П. Пејовића, књаз му се за вријеме једног разговора обратио сљедећим ријечима: „Исмаил-паша треба, као што сте ми рекли, да изврши инспекцију утврђења на језеру. Телеграфирајте ми дан његовог одласка; ја бих хтио да дођем да га видим на Лесендро“. На Пејовићеву примједбу да на Лесендру нема подесне куће, и да би унапријед требало знати тачно дан пашиног поласка, што једино паша може да зна и саопшти, књаз му је одговорио: „Онда, информишите се о томе код Исмаил-паше и реците му да ја имам намјеру да дођем да га видим поред Лесендра на његовом пароброду.“⁵⁰

Чим је чуо да је књаз Никола изразио жељу да се састане са Исмаил-пашом, француски конзул је одмах пошао код паше и пренио му књажеву жељу. Исмаил-паша се, према извјештају француског конзула, показао врло расположен да се директно састане с књазом и обећао је да ће одмах тражити телеграмом дозволу од Порте да пође на Лесендро, гдје треба да се одржи састанак, и да добије потребна овлашћења за преговоре.⁵¹ Одатда француски конзул Виет неуморно ради да до овог састанка дође. Бојећи се да штогод не поквари овај састанак, он је похитао да на Цетиње пошаље свога представника, који је књазу предао његово писмо у коме га убјеђује у корисност и нужност планираног састанка.⁵² Виетова страховања су била оправдана, јер је постојало врло озбиљних фактора који су били против овог састанка. То је био прије свега руски конзул у Дубровнику Петковић. Он је оптуживао кнегињу Даринку да је она иницијатор овог састанка, и да га она припрема једино из честољубља, поклепе за даровима и жеље да се прошета турским паробродом, јер се нада да ће и она учествовати на том састанку. Њој приписује чињеницу што је намјера за тај састанак сакривена од њега када је боравио на Цетињу, јер се плашила да он не докаже књазу некорисност тог састанка за интересе Црне Горе. Али чим је чуо за њега он је одмах саопштио књазу своје нерасположење према планираном састанку.⁵³

И заиста, чим је дошао на Цетиње изасланик француског консула Моро, сазнао је за извјесну промјену у односу на пла-

⁵⁰ АМСПФ, Турска, Скадар, вол. 15, фол. 67—70, Скадар, 25. септембра 1865, Моро — Виету.

⁵¹ Исто, фол. 62/3, Скадар, 19. септембра 1865, француски конзул — Министарству спољних послова.

⁵² Исто, фол. 64, Скадар, 18. септембра 1865, Виет — књазу Николи-

⁵³ ДМЦ, Принов. док. 1865, Дубровник, 3 (15).X 1865. бр. 264, Петковић — Азијатском одјељењу.

нирани састанак. Наиме, П. Пејовић, који је био дошао на Цетиње 24 часа прије њега, саопштио му је да се дезавуише демарш који је предузео у вези са састанком код Исмаил-паше и да књаз и његова околина сматрају да је он (Пејовић) сувише брзо дјеловао на основу ријечи изговорених тек онако (у вјетар), и да књаз не помишља да иде на Лесендру или турски брод, него да је сагласан да прими Исмаил-пашу код себе на Ријеци или Вирпазару. Ову измјену става Пејовић тумачи руским утицајем.⁵⁴ У то се Моро ускоро и лично увјерио из разговора са књазом Николом и кнегињом Даринком. Послије других разговора Моро је успио да књаз пристане да се поступи на сљедећи начин: књаз Никола ће написати писмо Исмаил-паши у коме ће му предложити један састанак, не помињући ни мјесто ни услове састанка. Ако француски конзул одобри редакцију овог писма, Пејовић би га предао Исмаил-паши и предложио му сљедеће: књаз ће се налазити на Вирпазару, и сазнавши да је паша на Лесендру, послаће му два истакнута Црногорца да га поздраве и саопште му да књаз жели да га упозна и да га зове на Вирпазар гдје ће бити примљен са свим високим почастима. Ако паша то не прихвати, Пејовић би му предложио другу солуцију: када паша пође барком од Лесендра према Грможуру, књаз Никола, полазећи са Вира, упутиће се такође истим правцем и када сретне пашу послије измјене уобичајених поздрава, паша би прихватио књажев позив на ручак или вечеру на Вирпазару и упутио би се са књазом према овом мјесту.⁵⁵

Као што је и договорено, књаз је написао писмо за Исмаил-пашу и послао га Виету на преглед, с молбом да га касније преда капетану П. Пејовићу како би га овај предао паши. У исто вријеме га моли да помогне Пејовића у његовој мисији и да утиче на Исмаил-пашу да прихвати његове предлоге о састанку на Вирпазару, гдје би му одао све почести.⁵⁶ Виет је пожуррио да убиједи Исмаил-пашу да прихвати један од два књажева предлога. Паша је био незадовољан што је књаз одустао од првобитнога предлога, који је он био послао Порти на одобрење, али је, желећи да буде љубазан, поднио овакав предлог: „Чим се лађа на којој ће се налазити његова Свјетлост појави на ушћу Ријеке Црнојевића, маршал би му пошао једном барком у сусрет у црногорске воде Скадарског језера. Затим би га замолио да прихвати једну шољу кафе на турском броду, којим би се затим упутили према Вирпазару да паша изрази поштовање кнегињи, да вечера са њима, ако га позову, и да тамо остане један или

⁵⁴ АМСПФ, Турска, Скадар, вол. 15, фол. 67—70, Скадар, 25. септембра 1865, Моро — Виету.

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Исто, фол. 71/2, Цетиње, 11/23. септембра 1865, књаз Никола — Виету.

више дана, да би расправљали о стварима двију земаља, ако му о томе буду учињена понуда.⁵⁷

У исто вријеме паша је послао књазу Николи одговор на писмо којим му предлаже састанак, изјављујући да је и његова жеља да се састану и лично упознају, како би ријешили спорне проблеме.⁵⁸

Капетан Пејовић је одмах пошао на Цетиње са пашиним одговором књазу и Виетовим писмом у коме овај савјетује да се прихвати пашин предлог.⁵⁹ Али књаз је одмах одговорио да му је немогуће прихватити пашине предлоге, наиме да ступи на турски брод, јер се то коси са суверенитетом Црне Горе и са схватањем црногорског народа. Даље каже да жали што под тим условима не може доћи до састанка, али наглашава да је увијек спреман на преговоре и састанак ако паша пристане на разумне предлоге. На крају се пита како може имати повјерења у мирољубивост и благонаклоност пашину, у његове жеље да предузме све за побољшање односа између двије земље, као и у његове намјере да поштује његову сувереност, када паша одбија да дође код њега (тј. књаза) и стално тражи да књаз иде к њему (паши).⁶⁰

Виет је пренио књажев одговор Исмаил-паши и овај је изразио жаљење што до сусрета не може доћи, јер је он Порти пренио први предлог који му је саопштио Пејовић, тј. да се са књазом састане на Лесендру или турском броду и да не може сада друкчије поступити када постоје формална наређења турске владе. У исто вријеме паша је додао да је Пејовић на вријеме друкчије формулисао књажеве предлоге, да би можда ствари и друкчије текле, али ако Пејовић није добро пренио своје инструкције, да то није његова (тј. пашина) кривица. Преносећи књазу Николи ова пашина излагања, Виет је закључио: „Дозволите ми, господару, да узмем слободу да замолим Вашу Свјетлост да убудуће, када има да учини какво деликатно саопштење маршалу Исмаил-паши, да га формулише писмено, јер сам схватио да он од сада неће поклонити никакву вјеру вербалним предлозима који могу довести до тешких посљедица.“⁶¹ Паша је овом приликом нагласио да Порта треба такође да чува своје достојанство, као и то да су два његова претходника, висока турска функционера, посјетили Црну Гору, један Цетиње а други Острог,⁶² па је ред да књаз врати те посјете. Али, као што смо видјели, књаз није имао намјеру да то уради, па је план о састанку пропао. До тога је,

⁵⁷ Исто, фол. 65/6, Скадар, 30. септембра 1865, Виет — Министарству спољних послова.

⁵⁸ Исто, фол. 73/4, Скадар, 27. септембра 1865, Исмаил-паша — књазу Николи.

⁵⁹ Исто, фол. 65/6, Скадар, 30. септембра 1865, Виет — Министарству спољних послова.

⁶⁰ Исто, фол. 77/8, Цетиње, 3. октобра 1865, књаз Никола — Виету.

⁶¹ Исто, фол. 79—80, Скадар, 9. октобра 1865, Виет — књазу Николи.

⁶² Мисли се на посјету Азис-паше Цетињу крајем јуна 1863. и посјету Омер—Февзи паше Острогу почетком децембра исте године.

изгледа, дошло, не само због књажевог одбијања да иде на турску територију или турски брод, него и због става Исмаил-паше, који, супротно својим изјавама и увјеравањима француског конзула, није био баш најрасположенији за овај састанак. Због тога је он, вјероватно, онако глатко и одбијао ове књажеве предлоге. У разговору који је поводом овог састанка имао са руским конзулом у Скадру Сученковом Исмаил-паша је изјавио да је иницијатива за састанак потекла од књаза Николе, али да би он књазу био врло захвалан када до овог састанка не би дошло. Нагласио је да књаз није ишао у Беч да се жали на Порту, што је довело до извјесног хлађења међусобних односа, а могао се надати на неке повољне резултате у рјешавању црногорско-турских односа. Поменуо је и оружје које је Црна Гора добила из Аустрије, као и то да је он из Цариграда набавио 20 олучених топова и сл. Осим тога, излишност састанка види и у томе што ће књаз говорити о кулама и блокхаузима, а он (паша) би му морао рећи да се у вези са рјешавањем тих проблема обрати Порти. Што се тиче разграничења, морао би књазу изразити своје жаљење што није послао свога комесара на састанак са турским комесаром, који га је чекао.⁶³ Због свега тога Исмаил-паша је изгледа вјеровао да не би било много користи од једног његовог састанка са књазом Николом.

Као што се види, пропао је и овај покушај да се у директном контакту високих турских и црногорских функционера ријеше спорна питања између Црне Горе и Турске. До краја 1865. године у том погледу није учињен никакав напредак, чак није дошло ни до састанка мјешовите комисије. Истина, књаз се и даље жалио представницима великих сила на Турке, а посебно на непомирљивост турског комесара Хафис-беја, који, поред осталог, протјерује Црногорце са њихових имања која се налазе на турској територији. Турском непомирљивошћу и крутошћу Хафис-беја објашњава зашто није хтио послати свога комесара да би комисија продужила рад.

Али крајем 1865. године зачела се идеја о једном новом састанку, која је имала много више изгледа да буде остварена, јер се и Русија за њу ангажовала. Књаз је изгледа схватио да не може ништа озбиљно свршити било са Хафис-бејом било са околним турским пашама, па је почео да помишља о шиљању једног свог изасланика у Цариград, који би покушао да у директном контакту са Портом ријеши црногорско-турске несугласице. Зато он почетком децембра 1865. године пише руском конзулу у Дубровник и пита га да ли би било добро да пошаље у Цариград свога изасланика да са Портом преговара о 5-ом члану Цетињског протокола и о уклањању неспоразума у вези са приватним имањима, као и о другим питањима. Петковић се сагласио са овом намјером изјављујући да би се ствари тако најбоље ријешиле,

⁶³ ДМЦ, Принов. док., Скадар, бр. 192, 25.IX (7.X), 1865, Сунченков — Петковићу.

али под условом да се тамо пошаље способан човјек, па је предложио војводу Петра Стеванова Вукотића. У исто вријеме, на књажев захтјев, савјетовао је како би се требало обратити Порти и да би том приликом требало истаћи: 1. задовољство књажево што је одређена комисија ради рјешавања спорних питања на граници; 2. књаз жали што комисија није испунила задатак који јој је био одређен; 3. задатак није извршен због неспоразума до којих је дошло због непознавања мјесних прилика и крутости Хафис-беја; и 4. пошто књаз жели да се сва спорна питања што прије и повољно ријеше, шаље свога изасланика ради преговора.⁶⁴ Руски конзул је савјетовао књаза да са Вукотићем никако не шаље Вацлика или Михаила Зегу, јер, како он каже, као познати интригант и аустријски шпијун, могу бити само од штете.⁶⁵ И руски посланик у Цариграду, Игњатијев, сматрао је да ће бити добро ако књаз Никола пошаље у Цариград свога изасланика ради рјешавања граничних питања. И он наглашава да за ту мисију треба изабрати подесна човјека. Износи мишљење да Турци вјероватно неће пристати на територијалне уступке, али би се могло постићи да повољније тумаче чл. 5. Цетињског протокола. Моли руског конзула у Дубровнику да обавијести књаза Николу да ће свестрано помагати његовог изасланика.⁶⁶

Тако се у 1866. годину ступило са извјесним плановима, који ће се током јануара и каснијих мјесеци даље разрађивати и добијати све конкретнији вид. У вези с тим књаз Никола развија врло живу активност како би се што прије ријешило питање приватних имања, блокхауза и турских трупа у Новом Селу. При томе ће се он поново сусрести са предлогом, овога пута од стране француског конзула из Скадра, Виета, да пошаље једног свог изасланика у Цариград. Виет је то књазу предложио преко брата кнегиње Даринке, Квекића, кога је у другој половини јануара 1866. књаз послао у Скадар да француском конзулу изложи књажеве погледе на сва неријешена питања између Црне Горе и Турске и да га моли за помоћ како би се дошло до једног споразума са Турском који би омогућио рад мјешовите комисије. У исто вријеме Квекић је конзулу предао и једно лично књажево писмо у коме је овај изражавао жаљење што мјешовита комисија није обавила свој посао, чиме је Црној Гори, и иначе сиромашној, нанесена огромна штета. Књаз изражава жељу да се ранији инциденти не понове и да комисија продужи рад како би ријешила сва спорна питања.⁶⁷

Квекић је у многим разговорима изнио француском конзулу озбиљну ситуацију у Црној Гори, указујући му на велику узне-

⁶⁴ Исто, Дубровник, бр. 316, 15 (27).XII 1865, Петковић — Азијатском одјељењу.

⁶⁵ Исто, Дубровник, бр. 325, 27.XII 1865. (8.I 1866), Петковић — Игњатијеву.

⁶⁶ Исто, Цариград, бр. 881 11 (23).XII 1865, Игњатијев — Петковићу.

⁶⁷ АМСПФ, Турска, Скадар 1866, фол. 124, Цетиње, 16. јануара 1866, књаз Никола — Виету.

миреност у народу, прије свега због Височице и Новог Села. Рекаму је да су главари позвали књаза да одмах захтијева неодложну евакуацију ових мјеста, изјављујући да ће у противном они сами на свој ризик, са људством које је под њиховом командом, извршити напад на турске трупе и да рачунају на потпуни успјех.⁶⁸

Француски конзул је о свему томе обавијестио Париз и француског амбасадора у Цариграду, молећи да се утиче на Порту да напусти Ново Село и разруши утврђење на Височици. С друге стране, он је од Квекића захтијевао да пише књазу да свакако спријечи напад о коме је ријеч.⁶⁹ Слично руској дипломатији, и он је дошао до закључка да би било врло корисно да књаз пошаље у Цариград једног свог делегата, па је увјеравао Квекића да се од тих питања ништа не може ријешити у Скадру и да је само Цариград право мјесто гдје треба тражити рјешење. Зато је молио Квекића да утиче на књаза да тамо пошаље једног специјалног делегата са потребним пуномоћјима, инструкцијама и препорукама за амбасадоре, са чијом би помоћу разговарао о свим спорним питањима, а посебно о новчаној надокнади за црногорска имања на турској територији. Конзул сматра, као и његов руски колега из Дубровника, да би најподеснија личност за ту мисију био књажев таст Петар Стеванов Вукотић, па је молио Квекића да се заузме код књаза у том правцу.⁷⁰ Дакле, као што се из претходнога види, за одашћивање једне мисије у Цариград били су расположени како књаз Никола тако и дипломатија двију сила, које су онда вршиле највећи утицај на Цетињу, тј. Русија и Француска, чија се политика у Црној Гори иначе оштро сукобљавала. Током децембра 1865. и јануара 1866. у вези са тим су измијењана многа писма у којима су се већ конкретизовали задаци ове мисије и предложена личност која ће бити на њеном челу, а то је књажев таст Петар Стеванов Вукотић. Али, изгледа, Петар Вукотић није хтио прихватити ову мисију, па је књаз одредио за свога изасланика сенатора попа Илију Пламенца. Ово је изазвало извјесно жаљење како код Руса тако и код Француза. Тако је руски конзул у Дубровнику, Петковић, чим је сазнао о овој измјени, писао књазу изјављујући му да га је то изненадило и да много жали, јер сматра да је војвода Петар Вукотић у питању црногорских граница вјештији него ико други, јер је узимао учешћа у раду међународне пограничне комисије 1859. и због тога мисли да је он једини у стању да успјешно обави ту тако важну и деликатну мисију. Позивајући се на оно што му је писао генерал Игњатијев, он наглашава књазу да не може да обећа никакав успјех од преговарања с турским министрима ако ти пре-

⁶⁸ Исто, фол. 120—123, Скадар, 15. фебруара 1866, Виет — Министарству спољних послова.

⁶⁹ Исто.

⁷⁰ Исто, фол. 129—130, Скадар, 20. фебруара 1866, Виет — Министарству спољних послова.

говори буду повјерени попу Илији Пламенцу, који ће у Цариграду наћи свога колегу из мјешовите комисије Хафис-беја, и неће моћи ништа успјети и поред све његове добре воље и вредноће. Посебно му наглашава да ниједан посланик који би са собом водио Вацлика као секретара или савјетника не би могао задобити повјерење код оних лица која су највише у стању да помогну добрим савјетима или упливом код Порте.⁷¹

Слично је реаговао и француски конзул у Скадру, који је такође сматрао Петра Вукотића најспособнијим да са успјехом обави ову тако значајну мисију. Он је чак предлагао своје министру спољних послова да се на Цетињу предузму извјесни кораци у вези с тим. „Управо сам сазнао — пише он министру спољних послова — од капетана Пејовића, црногорског агента у Скадру, који је стигао са Цетиња, да је Његова Свјетлост о томе (да иде у Цариград) учинила предлог г. Вукотићу, који је одбио, али ја сам готово увјерен да, ако бих примио од Ваше Екселенције наређење да пођем код књаза и да му поновим у ваше име жељу да његов таст пође у пријестоницу отоманске царевине, да ће овај посљедњи одлучити да прихвати једну мисију, коју ће испунити, ја то понављам, боље него иједна друга личност.“⁷² Он се такође изјашњавао против Вацликовог одласка у Цариград.⁷³

И поред ових руских и француских интервенција, остало је да у Цариград иде поп Илија Пламенац. Али до његовог одласка је протекло још неколико мјесеци, који су били испуњени приличном затегнутошћу на црногорско-турској граници и захтјевима књаза Николе да Турска неодложно испуни своје обећање у вези са Височицом, Новим Селом и приватним имањима. Велике силе су са своје стране потпомагале те захтјеве и трудиле се да се ситуација стиша и проблеми рјешавају мирољубивим путем. У том погледу се нарочито ангажовао француски конзул у Скадру, који се много плашио да Црногорци, мимо књажеве воље, не нападну на Ново Село и масакрирају турски гарнизон. Због тога је он често писао француском амбасадору у Цариграду и министру спољних послова у Паризу, представљајући им ситуацију као врло критичну. Да би смирио Црногорце он се обавезао приликом Квекићеве мисије у Скадру да ће предузети све да Porta испуни своја обећања. Књаз га је подсетио на то обећање једним другим писмом, којим му ситуацију представља такође као врло критичну, чему је нарочито допринио инцидент који се тих дана десио око границе у Кучима. Књаз је још једном подсетио да је задржавање трупа у Новом Селу и грађење утврђења на Височици најочигледнија повреда услова мира које је потписао са Омер-пашом. Истиче да је само крајњим напором задржао своје

⁷¹ ДМЦ, Никола I, Дубровник, 19/31. јануара 1866, повјерљиво, Петковић — књазу Николи.

⁷² АМСФ, Турска, Скадар 1866, фол. 129/30, Скадар, 20. фебруара 1866, Виет — Министарству спољних послова.

⁷³ ДМЦ, Никола I, Скадар, 18.V 1866, Виет — књазу Николи.

поданике да не нападну Турке на овим тачкама, увијек се позивајући на Портина обећања која је дала француском амбасадору да ће испунити црногорске захтјеве. Каже да је дошао крај народном стрпљењу и да је последњи час да се то изврши, па га моли да царска влада издјелује неодложну евакуацију Новог Села и рушење утврђења на Височици.⁷⁴ И заиста, конзул је одмах писао у Цариград и Париз, указујући на сву опасност која пријети од сукоба на граници, па тражи да се одмах дјелује како би се црногорски захтјеви задовољили.⁷⁵ Одговарајући му, министар спољних послова је одобрио његове ставове и рад на смитривању ситуације, па додаје: „Ја сам уосталом препоручио амбасадору Њ. В. у Цариграду да укаже султановим министрима на тешке компликације које би могле произаћи из дужег одлагања извршења категоричких обећања која су нам дата у вези са рушењем утврђења на Височици и евакуације логора Ново Село“.⁷⁶ Али и поред свих тих интервенција Турци нијесу ништа предузимали.

Слична је била ствар и са разграничењем и рјешењем проблема приватних имања. Књаз је захтијевао да се приступи рјешавању и овог проблема, у исто вријеме оптужујући за досадашње неуспјехе Хафис-беја који је давао такво тумачење члана 5. Цетињског протокола које је у ствари онемогућавало успјешно рјешење овог проблема. Књаз истиче да је Црна Гора заинтересована да се стање на граници стабилизује и питање приватних имања ријеша, па је спреман да са своје стране учини све да се то постигне, али се ипак не може одрећи члана 5. Цетињског протокола и дозволити да га Porta мијења. Књаз је увјерен да прије обнављања рада комисије треба претходно припремити терен, на тај начин што би се услагасили ставови у начелним питањима и што би требало промијенити турског комесара Хафис-беја, који је немогућ за рад, јер док он буде у комисији не може се надати неком успјеху. Зато књаз моли француског конзула у Скадру да се састане са скадарским гувернером и испита да ли постоји могућност да дође до неког претходног споразума, те да у том погледу припрема терен.⁷⁷ Француски конзул је имао намјеру да на основу књажевог писма посјети Исмаил-пашу, али је одустао јер то не би довело ни до каквог резултата, пошто паша није овлашћен да те ствари рјешава на своју руку. Зато он опет скреће пажњу књазу Николи да се те ствари једино могу ријешити у Цариграду, па савјетује да се тамо упутити нека од најугледнијих личности Црне Горе. Он опет предлаже Петра Ву-

⁷⁴ АМСПФ, Турска, Скадар 1866, фол. 125—128, књаз Никола — Виету.

⁷⁵ Исто, фол. 131/2, Скадар, 18. фебруара 1866, Виет — амбасадору у Цариграду.

⁷⁶ Исто, фол. 155/6, Париз, 10. априла 1866, Министарство спољних послова — Виету.

⁷⁷ Исто, фол. 167—169, Цетиње, 1/13. априла 1866, књаз Никола — Виету.

котића, чија би мисија, нада се, успјела до те мјере да локалне турске власти не би могле више да ометају извршење закључених аранжмана.⁷⁸ Сву ту ситуацију у којој се нашло рјешавање ових питања у прољеће 1866. најљепше резимира једно писмо које француски амбасадор у Цариграду шаље своме министру спољних послова, а које гласи: „Ја нијесам престајао да скрећем пажњу отоманској влади на потребу да избјегава све конфликте према Црној Гори. Има отприлике година дана како је Порта обећала да ће разрушити једно утврђење које се налази на црногорској територији и које се онда генерално означавало под именом Височица.

Она каже да је извршила ово рушење, међутим изгледа да постоји једно утврђење за које Црногорци претендују да је на њиховој територији, а Турци тврде да је на њиховој.

Има још тешкоћа које се односе на једну тачку звану Ново Село, о чијој стварној позицији противничке стране кажу потпуно супротне ствари. С друге стране, рад комисије је прекинут и то на првом мјесту због књаза Црне Горе, који је, у току протекле године, пропустио да пошаље свог делегата. Данас је књаз расположен да обнови рад, али отомански делегат, уморан од чекања у Скадру, вратио се у Цариград и Порта не изгледа да се уопште брине да поново пошаље на лице мјеста Хафис-беја и да изложи поново овог официра, који ужива потпуно повјерење владе, срачунатој тромости и оптужбама Црногораца.

Пошто се ова, у сваком погледу жалосна ситуација, може продужити још дуго времена, а међутим, желећи да води рачуна о мојим примједбама, чију оправданост признаје, Аали-паша ми је наговјестио да ако књаз Црне Горе пошаље у Цариград, као што је то помишљао у једном тренутку, једног сенатора да преговара о свим неријешеним стварима, да би било можда лако да им се да једно задовољавајуће рјешење за обје стране. Ваша Екселенција вјероватно мисли, као и министар спољних послова султанов, да би то било најбољи начин да се једном засвагда учини крај једној ситуацији коју садашње околности још погоршавају“.⁷⁹

И заиста, књаз Никола се дефинитивно одлучио да пошаље једног свог прдеставника у Цариград, јер се од разговора у Скадру није имало шта очекивати, а интервенције великих сила нијесу давале неке видније резултате. Осим тога, и Аали-паша, турски министар спољних послова, изразио је, као што смо видјели, жељу да књаз пошаље једног свог делегата у Цариград, са којим би се лако ријешили сви спорни проблеми. Зато је књаз приступио непосредној припреми за одашиљање свога изасланика сенатора попа Илије Пламенца. Ту своју дефинитивну одлуку

⁷⁸ Исто, фол. 170, Скадар, 18. априла 1866, Виет — књазу Николи.

⁷⁹ Исто, Турска, Цариград 1866, Терапија, 30. маја 1866, амбасадор Министарству спољних послова; Benoit Brunswick, и. д., док. XXXVIII, стр. 111—112.

књаз је саопштио руском конзулу у Дубровнику Петковићу, када је овај почетком маја посјетио Цетиње. Петковић је изразио жаљење што то књаз није урадио прије 2—3 мјесеца, јер се сада неће моћи састати мјешовита комисија. Књаз му је на то одговорио да је и сам свјестан тога, али да он шиљањем свога сенатора у Цариград жели да покаже да он не гаји према Турској никаква непријатељска осјећања и намјере и да је једина његова жеља да спорна питања ријешити мирним и пријатељским начином.⁸⁰

Преко капетана Пера Пејовића књаз је о својој намјери обавијестио и француског конзула у Скадру Виета, молећи га у исто вријеме да му напише једно писмо које би Пламенац предао амбасадорима великих сила у Цариграду. Виет је био, у вези са тим, у неприлици, „јер ми — како сам каже — Пејовић није могао прецизирати тачке на које бих привукао пажњу амбасадора, и у недостатку позитивних података ја сам ствар узео са моје тачке гледишта, желећи да се она што скорије оконча. И ја хитам да Вашој Свјетлости пошаљем овај мој пројект и она ће се, према својој увиђавности, њиме моћи послужити“.⁸¹

У исто вријеме Виет препоручује књазу и друге кораке које би требало да предузме. Тако му савјетује да Пламенцу да пуномоћје којим ће га акредитовати код великог везира или министра спољних послова, овлашћујући га да преговара Портом о свим питањима која треба рјешавати и изјављујући да ће сва ријешена питања бити ратификована од стране књаза. Осим тога, он препоручује да Пламенац однесе и једно писмо упућено на адресу отоманског чиновника са којим ће преговарати и у коме ће бити изражена књажева жеља да живи у миру са Турском и да са њом одржава пријатељске односе. Виет, даље, препоручује књазу да упути писмо и министрима спољних послова шест великих сила, којим би их замолио да се заузму у његову корист и препоруче својим амбасадорима у Цариграду да интервенишу код Порте како би преговори што боље успјели. Најзад Виет препоручује да би са Пламенцом требало послати једног Црногорца коме су познате ствари и људи у Цариграду и који говори турски или неки европски језик, па му наговјештава да би та личност могао бити капетан Пера Пејовић.⁸²

На све ове препоруке и савјете, које му је Виет упутио писмом од 18. маја, књаз је одговорио 2. јуна 1866. Он између осталог каже: „Пишем данас Муширу да га обавијестим о Пламенчевој мисији у Цариграду, коме сам, журићу да вам јавим, одлучио да придружим кап. Пејовићу.“ Топло му захваљује на понуди да у одсуству Пејовића штити црногорске интересе, па додаје: „Ја сам унапријед убијеђен да ће интереси мојих поданика бити то-

⁸⁰ ДМЦ, Принов. док., Дубровник, бр. 145, 6 (18).V 1866, тајно, Петковић—Азијатском одјељењу. Овај и већину докумената на руском, који се користе у овом раду, превео је Р. Јовановић, асистент Историјског института СРЦГ, на чему сам му много захваљан.

⁸¹ Исто, Никола I, Скадар, 18. маја 1866, Виет — књазу Николи.

⁸² Исто.

пло брањени“. У вези са пројектом мемоара који му је Виет упутио књаз каже: „Прије доласка вашег писма ја сам био припремио један мемоар за великог везира, који садржи главна питања и довољна пуномоћја која овлашћују сенатора Пламенца да рјешава како ова питања тако и она од мање важности, која нијесам дотакао и за која има такође наређење да разговара са Његовом Светлошћу. Пројект мемоара који сте имали доброту да ми доставите послужиће ми за амбасадоре, уосталом он одговара у свим тачкама ономе који сам ја припремио и чију ће вам копију предати Пејовић.⁸³

Мемоар за великог везира, о коме књаз говори, био је заправо написао руски конзул у Дубровнику Петковић. То је био основни докуменат који је требало саставити и однијети у Цариград и у коме је требало опширно изложити црногорско-турске односе и сва спорна питања. Књаз је био замолио Петковића да састави тај докуменат, што је овај и урадио, написавши га на српском језику. Његов француски превод био је послан француском конзулу у Скадар, који је на њему направио неколике ситније исправке, већином језичне природе.⁸⁴ Тај меморандум, који је касније предат министру спољних послова, а не великом везиру, у цјелини гласи:

„Послије потписивања мира 1862, сматрајући да срећа и напредак моје мале земље зависе једино од њених добрих односа са њеним моћним сусједом, ја сам се стално најревносније трудио да установим и консолидујем најпопулнији споразум са Високом Портом и њеним високим функционерима који се налазе на челу провинција које окружују Црну Гору.

Ови односи су заиста мирољубиви и пријатељски, међутим осјећа се у стварности извјесно стање нелагодности и неповјерења због једног слабо дефинисаног и несигурног стања ствари, које има за неизбјежну и фаталну посљедицу кочење сваког полета и развоја мога становништва.

Без повјерења у будућност и стално заузета пословима који су јој страни, као и бојазностима које рађа једна неизвјесна будућност Црна Гора не може посветити своје напоре унутрашњим побољшањима који су тако хитни, нити ступити, сразмјерно својим снагама и изворима, на пут прогреса и цивилизације, који једино може осигурати моралну и материјалну благодет која му је неопходна.

Желећи да видим мој народ да се ослободио ове незгодне позиције, која је тако противна свим његовим интересима и од које не осјећа мање штету многобројно отоманско становништво које га (мој народ) окружује, слободан сам да се обратим Вашој

⁸³ АМСПФ, Турска, Скадар, 1866, фол. 189/90, Цетиње, 2. јуна 1866, књаз Никола — Виету.

⁸⁴ ДМЦ, Принов. док., Дубровник, бр. 175, 30.V (11.VI). 1866, Петковић — посланику у Цариграду.

Свјетлости и да јој искрено изложим стање ствари у чију растућу опасност није дозвољено да се има илузија.

Рачунајући на велики дух правичности који одликује Ва-шу Свјетлост, ја имам пуно повјерење да ће моји праведни зах-теви наћи најбољи пријем и да ће од сада Црна Гора, пуна вјере у мирну будућност, моћи да се посвети таквим неопходним оства-рењима као што су јавне школе и путеви и повећати своје мате-ријално благостање помоћу трговине и индустрије.

Међу доста бројним узроцима који, чинећи да се гледа на будућност са узнемиреношћу, држе све виталне снаге земље не-искоришћене, ја ћу навести у првом реду следеће:

1. *Ненормално и слабо дефинисано стање приватног власништва на граници.* Пошто је међународна комисија ограничила сво-ју мисију на утврђивање границе, оставила је неријешена сва спо-редна питања, међу којима и оно врло важно утврђивање влас-ништва за сва земљишта која се налазе са једне или друге стране граничне линије. Једна турско-црногорска комисија, формирана у овом циљу 1864, имала је задатак да регулише ово питање и да замјени једно неодређено и неизвјесно стање ствари, јединим редовним и дефинитивним. Један протокол који је потписан у Цетињу 3. маја исте године, од два комесара, означавао је пут који је требало слиједити да би се извршила експропријација вла-сника са обје стране, тако да се уопште не повриједе интереси појединаца. Систем замјена, и новчане надокнаде, када измјена није била могућа, био је усвојен.

У једној земљи, гдје обично нема талија, гдје су терени често мијењали господаре према ратним и временским промјена-ма, било је неопходно, да би се избјегле конфузије, фиксирати један датум посједовања. Тај датум је био онај од 1858/59. Посјед-ник из те године требало је да буде сматран од комисије као легитимни власник и требало је да има право приликом размјене на исто толико власништво или на новчану одштету, према про-цјени. У примјени, отомански комесар г. пуковник Хафис-беј ста-вљао је многе примједбе и враћајући се на интерпретацију члана 5, чија редакција припада њему лично, изазвао је да се комисија разиђе да би сачекала нове инструкције.

Ја жалим што морам овдје у исто вријеме поменути да г. отомански комесар, далеко од тога да покаже помирљива осјећа-ња и жељу за добрим споразумом са својим црногорским коле-гом, што је било врло потребно да би се могло доћи до рјешења тако деликатних питања, није престајао да манифестује у свакој прилици најодлучнији дух непријатељства, који је рађао много-бројне инциденте и компликовао и најпростија питања.

У овако озбиљном стању ствари ја сам се одмах обраћао цар-ском гувернеру с молбом да да своје комесару инструкције које одговарају одредбама чл. 5, или нове предлоге на основу којих се може преговарати и за које Црна Гора изјављује да је спремна да их прихвати. Прошле године, у фиксираном моменту за обнавља-ње приспјелих радова, г. пуковник Хафис-беј, који је био стигао

у Скадар, само ме је обавијестио о своме присуству, не пруживши никакво објашњење ни мени нити господи конзулима који су у Скадру о садржају инструкција које је недавно био примио у Цариграду.

Видећи да ће се комисија састати у истој атмосфери која јој је претходне године онемогућила рад, ја сам, природно, предвидио тешкоће и плашио сам се, с разлогом, да не наступе још озбиљнији инциденти, који могу нанијети озбиљну штету миру између пограничног становништва. У жаркој жељи да избјегнем све оно што би могло компликовати једно већ затегнуто стање, нашао сам за потребно да се уздржим од шиљања мога комесара да се на лицу мјеста придружи своме отоманском колеги.

Ваша Свјетлост ће, без сумње, цијенити корист која ће од тога бити, ако се чим прије ријеши ово питање приватног власништва на граници и ако се елиминише овај стални узрок свађа и љутњи између становништва са обје стране. Такође ја рачунам са повјерењем да ће Ваша Свјетлост одредити за обнову радова комисије једног функционера који ће бити задојен осјећањима која одговарају овој посве мирољубивој мисији и да ће га она снабдјети позитивним инструкцијама да се прилагоди чл. 5. Цетињског протокола, или пак, помажући (слиједећи) моју живу жељу да видим да ово важно питање што прије дође до једног практичног рјешења, Ваша Свјетлост би ми могла учинити предлог који тежи ликвидирању путем трансакције, узимајући за базу обострано напуштање имања која се налазе ван властите територије, слиједећи линију разграничења, и једну новчану надокнаду која ће ми служити да обештетим највредније земље црногорске преко границе и тако намирим многобројне власнике.

2. *Стална војна окупација земље.* — Свеска спецификације граничне линије, као и сама траса, који су рађени на лицу мјеста од интернационалне комисије за разграничење, фиксирају као гранични знак у околини Спужа бројеве 66 Моромичка главица, 67 Височица, 68 Сребрна главица, 69 Банова гомила и 70 извор Церковице и усвојене пирамиде су биле подигнуте на овим разним тачкама. Конференција представника великих сила у Цариграду је одобрила, 17. априла 1860, овај рад комисије, са свим модификацијама које су тамо биле унесене. У 1862, пошто је мир био потписан, сагласно једном од услова који је осигуравао Црној Гори за границу демаркациону линију трасирану од комисије 1858/59, примио сам изрично обећање од врховног команданта турске војске да ће црногорска територија бити у потпуности и у најкраћем року евакуисана од турске војске, водећи рачуна о спорости коју изазива један сличан покрет да би се извршио у добром реду, али у сваком случају овај рок није смио уопште да пређе шест недјеља. И поред овог изричног обећања, један отомански гарнизон окупира од прије скоро четири године позицију Ново Село, коју према буквалном преводу окупатори зову Јени кеј, тачку која се, без сваке сумње, налази у унутрашњости Црне Горе и на једној доста далекој удаљености од границе, између ри-

јеке Сушице и пирамиде 68. А једно утврђење, Височица, које је у потпуности подигнуто на црногорском тлу, још увијек држе турске војне снаге. Сви моји захтјеви да се прекине са овом окупацијом остали су без резултата. Ништа није могло натјерати Високу Порту да напусти своју уздржљивост, и она ми је давала као једини одговор најпотпуније ћутање. Ова војничка окупација моје територије, коју према мом схватању не оправдава никакав разлог и која је супротна изричним обећањима и ангажманима које је узела Висока Porta, чини ми да сумњам у њене благонаклоне намјере, руши свако осјећање сигурности и повјерења у будућност и овјековјечава успомену на једну епоху, за коју, напротив, интереси два сусједа на сваки начин заповиједају да се заборава.

Увјерен у истовјетне намјере Високе Порте, ја рачунам на брзо повлачење трупа из Новог Села и на рушење утврђења које се налази на Височици.

3. *Блокада земље путем грађења многобројних блокхауза на свим стратегијским и насељеним тачкама.* Висока Porta, радећи као да Црна Гора може некада бити опасна за њу, саградила је, уз велике трошкове, многобројна утврђења, намијењена да затворе све излазе, да доминирају свим кланцима, да затворе све долине, да топовима омету читаво становништво груписано око границе, једном ријечју да нас држи у сталној блокади и то у доба мира, мада Црна Гора није пружила ни најмањи повод на који би се могло ослонити да се потврди оправданост једне тако оштре мјере.

Послије доласка господина пуковника Хафис-беја на наше границе, број ових утврђења се знатно увећао и моје становништво, видећи да се један посао који је имао за задатак смиривање, мијења у једну мјеру строгости и пријетње, не сумња више у непријатељске, или у најмању руку у мало охрабрујуће намјере, Високе Порте у односу на њега.

Узећу слободу да примијетим Вашој Свјетлости да су многи од ових блокхауза подигнути на самој граници, тако рећи на мојој личној територији, не рачунајући утврђење на Височици, о коме сам већ говорио и које је у потпуности подигнуто на црногорском тлу.

Ја уопште не знам чиме Porta може то оправдати, осим да се позива на право јачега. Ја мален и слаб, желећи по сваку цијену да не реметим ни на један начин ред, који сви интереси захтијевају да поштујем, обраћам се пуним повјерењем Вашој Свјетлости, и пошто сам био слободан да јој укажем на тешке посљедице до којих би могло доћи, ја је молим да напустим овај систем притиска, који примјењује против Црне Горе и који може имати само жалосне посљедице.

Пошто се не усуђујем уопште да одговорим грађењем блокхауза на мојој територији, у страху да не изазовем један сукоб и да не будем сматран за смутљивца, моја земља се налази, потпуно оправдано, у једном стању зебње, које парализује све њене жи-

вотне снаге, и налази се такође изложена једној ћудљивој неизвјесности; јер, у једном одређеном случају, чији примјери на жалост нијесу ријетки, може бити препуштена ћуди једног нижег официра који, због најмањег повода, може довести у опасност сигурност читавог једног народа и бацити нас, против наше воље, у компликације које смо тражили да избегнемо свим средствима која нам стоје на располагању.

Црна Гора није и не може никада представљати опасност за Високу Порту, јер, осим њене бројне информалности, њени материјални извори су тако сићушни да они нијесу довољни, строго узевши, ни за њено лично одржање. Међутим, тешко ми је, будући да сам стриктно извршавао своје обавезе, кад видим како је Висока Порта упорна у свом ставу неповјерења према мени и што сам увијек сумњичен, мада, на основу својих дјела, имам право да се надам сасвим дручкијем третирању.

Ја се, међутим, не колебам да продужим своје напоре да дође до једне радикалне промјене, којој придајем највећи значај и која има за мене један капитални интерес. У том циљу, ја сам одлучио да учиним један нов покушај да добијем од Високе Порте мало од оног повјерења на које ја вјерујем да имам право, па зато узимам слободу да пошаљем у Цариград мога сенатора и војводу Илију Пламенца, коме је част да преда Вашој Свјетлости ово моје писмо и да је упозна са његовим садржајем, као и о многим другим мање значајним неријешеним питањима. Мој изасланик имаће моје инструкције, а у исто вријеме и моје струно одобрење да расправља, ако буде потребно и о трансакцијама које се односе на приватно власништво на границама.

Ја молим Вашу Свјетлост да прими изразе мог поштовања и мог високог уважавања“.⁸⁵

Осим ових докумената, књаз је дао Пламенцу и тајне инструкције, које садрже следећих 7 тачака: 1) захтијевати безусловно да турска војска напусти црногорску територију (Ново Село); 2) захтијевати рушење утврђења на Височици; 3) у случају несагласности Турске са горњим условима, захтијевати у замјену исправљање границе и уступање два села према барском округу; 4) у замјену за све земље које припадају Црногорцима а налазе се у спушком четвороугаонику, захтијевати уступање Дробњака до планине Дурмитора, или пак да те земље откупе за 5 милиона пијастера; 5) сагласити се на уступање Турској за 5 милиона пијастера и свих осталих црногорских земаља које су последице разграничења остале у Турској; 6) захтијевати рушење турских блокхауза изграђених на самој црногорској граници на одстојању ближем од пушчаног домета; сагласити се са њиховим задржавањем једино у замјену за уступак Црној Гори земљишта између ријеке Ситнице, Мораче и Малога блата; и 7) у случају несагласности Порте да ријешити питање црногорских земаља које

⁸⁵ АМСПФ, Турска, Скадар, вол. 15, фол. 185; Benoit Brunswik, н. д., док. XXXIX, стр. 112—120.

се налазе на њеној територији путем новчане надокнаде у износу од 10 милиона пијастера, пристати на добијање 7 милиона.⁸⁶

Прилично интересовање код неких представника великих сила, нарочито Француске и Русије, изазивала је личност која би требало да прати Пламенца. Као што смо видјели, француски конзул у Скадру био је против тога да то буде Вацлик. Против овога је била и руска дипломатија, додајући му још и Михаила Зегу. Књаз је примио ове савјете и није изабрао за Пламенчеву пратњу ниједну од ове двије личности. Француски конзул у Скадру је желио да у Пламенчевој пратњи буде књажев агент у Скадру, капетан Перо Пејовић, са којим је био у врло добрим односима. „Ако избор Ваше Свјетлости за ову мисију случајно падне на г. Пејовића, она неће имати потребе да му шаље замјеника јер ћу се ја старати код Исмаил-паше о интересима црногорских поданика за вријеме одсуства његовог агента из Скадра.“⁸⁷ И заиста, књаз, који иначе за овакве мисије није имао велики избор, одредио је за Пламенчевог пратиоца Пера Пејовића. Овај избор је изненадио руску дипломатију и код ње наизашао на жесток отпор. Али је већ било касно да се што измени, пошто је мисија била отпутовала за Цариград кад су они реаговали. Чим је сазнао да је књаз одредио Пејовића да прати Пламенца у Цариград, руски конзул у Дубровник је писао о томе свом посланику у Цариграду, саопштавајући му да је приликом разговора са књазом савјетовао да не шаље у Цариград ни Вацлика, ни Зегу, а што се Пејовића тиче, каже да му књаз никада у том смислу није ни поменуо његово име. На крају, он овакву изненадну одлуку тумачи књажевом жељом да Пејовићу створи могућност да се оправда пред руским амбасадором због његовог односа према руском конзулу у Скадру, или да овога посљедњег, који се често жалио на Пејовића, умири привременим или сталним удаљавањем Пејовића од дужности у Скадру.⁸⁸ Руски конзул у Дубровнику, Петковић, био је, због Пејовићевог одласка у Цариград, оштро критикован од стране царског Министарства спољних послова. У једном писму директор азијатског одјељења отворено му каже да не може да сакрије своју зачуђеност због тога што је допустио одређивање Пејовића у Пламенчеву пратњу, јер ће мисија коју је књаз повјерио Пламенцу захтијевати да овај употребљава Пејовића као посредника у односима и преговорима како са Турском тако и са руским посланством у Цариграду. Међутим, каже се даље у овом писму, репутација коју је себи створио Пејовић је таква да руски посланик у Цариграду не може имати у њега повјерење и вјероватно ће избјегавати да са њим ступи у било какве односе. Наглашава да књаз никада, кад је требало извршити

⁸⁶ ДМЦ, Принов. док., Дубровник, бр. 175, 30.V (11.VI) 1866, Петковић — посланику у Цариграду.

⁸⁷ Исто, Никола I, Скадар, 18. маја 1866, Виет — књазу Николи.

⁸⁸ Исто, Принов. док., Дубровник, бр. 175, 30.V (11.VI) 1866, Петковић — посланику у Цариграду.

било какву важнију мисију, није водио довољно рачуна о избору личности, јер „сумњиво је да би Вацлик, Зега и Пејовић, који су постали познати због тога што су били нерасположени према Русији, могли бити искрено одани интересима Црне Горе. У крајњој мјери ми до сада нијесмо имали никаквих очевидних доказа за то“. Због свега тога му наређује да првом приликом скрене пажњу књазу Николи на ову околност „и рећи му отворено сву неповољност назначења Пејовића у Пламенчеву пратњу, тим више што, по мишљењу нашег посланика у Цариграду, он ће руководити читавим послом који је одређен Пламенцу“.⁸⁹

Правдајући се и одговарајући на горње пријекоре, Петковић у писму Министарству спољних послова понавља да приликом његове посјете Цетињу о Пејовићу му није говорио ни књаз, ни Петар Вукотић, нити било ко други, па је био далеко од помисли да се нешто слично може догодити, тим прије што је књаз врло добро знао како Руси гледају на Пејовића. Слање Пејовића у Цариград, каже даље Петковић, било је ријешено изненадно, готово уочи одласка Пламенца из Цетиња, тако да му се Пејовић није придружио у Котору, већ у Бару, гдје је стигао из Скадра; због тога он није имао могућности да се успротиви овој одлуци, до које је, према његовом мишљењу, дошло по препоруци војводе Мирка коме је Пејовић рођак, а књаз то оправдава тиме што нема способних људи за такве послове у Црној Гори и да је послатије удаљавања странаца морао да прихвати Пејовића, да не би послао самога Пламенца, који никада није био у Цариграду и не говори ниједан страни језик.⁹⁰

До краја маја све припреме око Пламенчеве мисије биле су обављене, па је 21. маја (2. јуна) књаз Никола званично обавијестио скадарског гувернера Исмаил-пашу о Пламенчевој мисији, на коју се — како каже — одлучио због жеље да потпуно и дефинитивно регулише са Портом сва спорна питања. Пошто су гувернеру добро позната ова ова питања и потребе обију земаља да се она регулишу, књаз је изразио наду да ће гувернер препоручити Цариграду оправдане црногорске захтјеве и на тај начин олакшати књажевом изасланику да испуни своју мисију. На крају га обавештава да ће Пламенца пратити црногорски агент у Скадру П. Пејовић, па изражава увјерење да ће у току његовог одсуства из Скадра интереси црногорских поданика бити потпуно очувани, благодарећи гувернеровој правичности.⁹¹

И француски конзул у Скадру, Виет, обавијестио је 2. јуна своју владу о дефинитивној одлуци о Пламенчевом одласку, али он тврди да је ова мисија упућена захваљујући његовом заузимању. „Имам задовољство — каже он — да упознам Вашу Ексе-

⁸⁹ Исто, Петроград, бр. 2277, 22.VI 1866, Азијатско одјељење — Петковићу.

⁹⁰ Исто, Дубровник, бр. 230, 15 (27) јула 1866, Петковић — Азијатском одјељењу.

⁹¹ Исто, Никола I, Цетиње, 21. маја (2. јуна) 1866, књаз Никола — гувернеру Скадра.

ленцију да сам најзад успио да наговорим књаза Николу да пошаље једног специјалног агента у Цариград са мисијом да закључи, уз гаранцију амбасадора великих сила, дефинитивни аранжман о неријешеним питањима између Црне Горе и Турске.⁹² Даље за Пламенца каже да је мирољубиво настројен и да има пуномоћја да потпише све у чему се представници великих сила буду сагласили са Портом. Он наглашава да, шаљући свог специјалног изасланика у Цариград у овом критичном моменту за турску империју, књаз Никола чини посљедњи напор да дипломатским путем даде сатисфакцију своме народу и да од сада зависи од Порте да ли ће се избјећи опасност, дајући извјесне концесије Црној Гори, које неће штетити њеној моћи и угледу. На крају обавјештава министра о главним тачкама до којих је књазу нарочито стало, а то су: 1) евакуација Новог Села; 2) рушење утврђења на Височици и свих блокхауза који су подигнути око Црне Горе, а имају офанзивни карактер; 3) реална интерпретација коју треба да има члан 5. Цетињског протокола од 3. маја 1864. или новчану обештећење Црногораца за имања на турској територији; и 4) неодложно шиљање једног отоманског комесара са задатком да продужи обустављене радове на постављању међупирамида.⁹³ У исто вријеме конзул је разговарао и са Исмаил-пашом, који му је обећао да ће влади препоручити дефинитивни аранжман за сва спорна питања између двије земље.⁹⁴

Најзад, почетком јула 1866. Пламенац је отпутовао прво до Крфа, а одатле Лојдовим бродом за Цариград. Осим Пејовића, са њим је отпутовао и један његов рођак, Ићо Петров, кога је Пламенац узео „да фигурира као официр“.⁹⁵ Дипломатски представници великих сила, из Дубровника и Скадра, одмах су обавијестили своје владе и посланике у Цариграду о Пламенчевом одласку и доставили копију докумената које овај носи.⁹⁶

Готово све велике силе су се благонаклоно односиле према црногорским захтјевима, па су у том смислу и послале инструкције својим представницима у Цариграду. Тако је, нпр., аустријски министар спољних послова 9. јула обавијестио свога интернунција у Цариграду о Пламенчевом одласку и основним зада-

⁹² Он такође тврди да је на његово инсистирање са Пламенцем отпутовао и капетан Перо Пејовић — АМСПФ — Турска, Скадар, 1866, фол. 183/4, Скадар, 5. јуна 1866, Виет — Министарству спољних послова.

⁹³ АМСПФ, Турска, Скадар, 1866, фол. 180—182, Скадар, 2. јуна 1866, Виет — Министарству спољних послова.

⁹⁴ Исто.

⁹⁵ Историјски институт СРЦГ, Титоград, библиотека (МИТ), фасц. 74, Мемоари војводе Илије Пламенца.

⁹⁶ ДМЦ, Принов. док., Дубровник, бр. 175, 30.V (11.VI. 1866) Петковић — посланику у Цариграду; АМСПФ, Турска, Скадар 1866, фол. 183/4, Скадар, 5. јуна 1866, Виет — Министарству спољних послова.

цима његове мисије и препоручио му да потпомогне код Порте црногорске захтјеве.⁹⁷

Ускоро последије доласка у Цариград Пламенац је почео да врши предвиђене посјете. Тако је 18. јуна посјетио Аали-пашу, министра спољних послова Турске, и предао му меморандум у коме су били опширно изложени проблеми о којима има намјеру да преговара са Портом. Исти дан је посјетио и представнике великих сила у Цариграду и предао им посебна писма и копију меморандума намијењеног Порти. Свудје су били лијепо примљени и обећана им је пуна подршка. Истина, италијански амбасадор, кога су такође посјетили,⁹⁸ у почетку их је примио хладно, због вијести о намјери Црне Горе да пружи Аустрији војну помоћ против Италије. Увјерили су га да то није истина, па је промијенио држање и обећао помоћ. Он је тих дана напустио Цариград, али је прије одласка дао секретару амбасаде инструкције повољне за црногорске захтјеве.⁹⁹

Иако су сви представници великих сила били расположени према црногорским захтјевима, они нијесу заједнички и организовано дјеловали код Порте, због супротности које су постојале

⁹⁷ Др В. Ђорђевић, н. д., стр. 230/1. — Овакав благонаклон став Аустрије неки су тумачили тобожњим обећањима Црне Горе да ће у случају рата између Италије и Аустрије овој посљедњој дати помоћ од 4.000 војника (исто, стр. 231).

⁹⁸ Руски конзул у Дубровнику је био против тога да Пламенац посјећује и италијанског посланика у Цариграду. Секретар конзулата је приликом боравка на Цетињу отворено рекао књазу Николи да је обраћање италијанском посланику излишно, јер Италија не може претендовати на мијешање у црногорске ствари због тога што она није узела учешћа у њеном разграничењу са Турском и да Црна Гора не припада категорији дунавских вазалних кнежевина о којима се одлуке налазе у Париском протоколу од 1856, а који је Италија (Пијемонт) потписала. Књаз му је одговорио да је био доведен у заблуду учешћем италијанског конзула у Скадру у колективној преписци, коју су скадарски конзули имали са њим, као и тиме што руски конзул Сученков није никада одбио да у тој преписци потпише своје име испод имена италијанског конзула, како је то слиједило по азбучном реду. Књаз је изјавио да ће се убудуће уздржавати од директних односа са Италијом. ДМЦ, Принов. док., Дубровник, бр. 175, 30-V (11.VI) 1866, Петковић — посланику у Цариграду.

⁹⁹ АМСПФ, Турска Скадар, вол. 15, фол. 207/8, Цариград, 10/22. јуна 1866, кап. П. Пејовић — тумачу француског конзулата у Скадру.

Интересантно је да Пејовић опширно извјештава француски конзулат у Скадру о Пламенчевој мисији. Он чак каже да му је дужност да то ради и обећава да ће то и убудуће радити. С обзиром на то да је интересантан, наводимо у цјелини његов први извјештај тумачу француског конзулата у Скадру: „Дужност ми је да вас упознам са резултатом наших првих демарша у Цариграду.

Прошлог понедељника, 6/18. јуна, представисмо се Њ. Е. Аали-паши, који нас је добро примио. То је био пријем тако љубазан, какав се може очекивати од једног Турчина. Истога дана ми пођосмо да видимо све амбасадоре, који су нас сви лијепо примили и обећали нам да ће посредовати у нашу корист. Али, међу нама речено, било би можда много захтијевати да нас сви помогну добро и на исти начин, јер би нам се могла десити иста ствар као ономе калуђеру који, не могавши се полети на свог магарца, позва у помоћ бога и све свеце; они су му тако добро дали руку да калуђер, изгубивши стабилност, паде преко седла.

међу великим силама. Тако нпр. барон Прокеш-Остен пише својој влади: „Али при садашњој разваљености (Zerfahrenheit) европских одношаја ја сам се о томе могао споразумијевати само са мојим руским колегом, остављајући Пламенцу да сам изради помоћ француског и прајског посланика.“¹⁰⁰

Ускоро послје прве посјете Пламенца и пошто су проучили књажев меморандум, посланици су, сваки посебно, разговарали са Аали-пашом, министром спољних послова, савјетујући му да задовољи црногорске захтјеве, јер је то и у интересу Турске.¹⁰¹ Турски државници су стално обећавали, како страним представницима тако и Пламенцу, да ће ствар позитивно ријешити. Али вријеме је пролазило, а од тих обећања није било ништа. Пламенац је често ишао код Аали-паше и представника великих сила да их моли за сталну интервенцију.¹⁰² И заиста, они су се одазивали овој молби и користили сваку прилику да о томе разговарају са турским представницима. Тако на примјер Прокеш-Остен пише својој влади 20. јуна 1866: „Ја претпостављам да би Порта била вољна да задовољи Црну Гору у овом питању, али на Порти имају мало разумијевања за питање када је нај-

Ја сматрам да је француски амбасадор врло добро расположен у нашу корист; уосталом, то сам и очекивао. Он је изволио да нас прими врло пријатељски, изваљујући, са очигледном искреношћу, да ће урадити све што му је могуће да нам помогне и добро аранжира наше послове. Рекавши то, додаде у исто вријеме да смо изабрали погодан третман да дођемо у Цариград.

Г. Игњатијев нам је такође обећао да „ће ставити своју руку“ да нам помогне. Ја сам дозволио да му применијем да само једна рука можда неће бити довољна. Уосталом, тешко ми је да вам опишем како је према мени био хладан. Он ме питао, између осталог, зашто нијесам у сагласности са Сученковом. Вјерујте ми да сам знао да дам један добар одговор на ово питање.

Ја сам видио да је амбасадор Пруске врло наклоњен Црној Гори... Пруски амбасадор је један добар старац, којим смо такође врло задовољни.

Италијански амбасадор нас је примио врло хладно у почетку, али кад сам му потврдио да није истина да је Црна Гора понудила своје услуге Аустрији против Италије, промијенио је држање и обећао нам је помоћ. Уосталом, овај амбасадор је напустио Цариград 8/20. ов. мј., али прије одласка дао је секретару инструкције повољне за наше послове.

Нећу пропустити да вас касније информисем о свим окретима које ће имати наша мисија“.

¹⁰⁰ Др В. Ђорђевић, н. д., стр. 231.

¹⁰¹ Исто.

¹⁰² У својим мемоарима Пламенац о томе каже: „Често пута био сам код Али паше и вада ме је лијепо дочекивао и лијеппма ријечима обећава али Турчин ка и сваки теке обећаје сваки пут једнако али никад нијесам му дава мира. Код министра рускога често смо ка и у своју кућу. Тадар бјеше генерал Игњатијев. Тако код министра аустријскога барона Прокеша исто и код министра инглешког кои не вази прилијепо дочекива бјеше лорд Лајнц и код свија да и се молимо да би проговорили на свијетлу порту за наше потраживање а тако и код министра француског кои онда имаше велики уплив у царевину турску и тако се је много возило у никакву неизвјесност често идући код Али паше истина много сам му досађива и тако и свијема другим министрима јевропским да ми помогну“. ИИТ, ф. 74, Мемоари војводе И. Пламенца: „Година 1862“, стр. 7.

важнији тренутак за неку одлуку. До сада су једино обећавали Пламенцу да ће ускоро добити рјешење, али се не рјешавају ни на шта. С друге стране, нестрпљење црногорских изасланика постало је све веће и не би било никакво чудо ако би они, услед преврата у положају Европе (Кенигрец и Садова, Кустоца и Лиса!), напустили жељу за споразумом, са којом су дошли у Цариград. Зато сам ја прије два дана опет савјетовао турском министру И. Д. да се споразумије са Црногорцима и обратио сам му пажњу на држање италијанских органа, који Јадранско море сматрају као свој домен, и који могу узети одбрану црногорских интереса у своје руке. . . Ово је учинило да је Аали-паша обећао до краја ове недјеље дати одговор Пламенцу“.¹⁰³

Нарочито је био активан у потпомагању црногорских захтјева руски представник у Цариграду генерал Игњатијев. О томе је Пламенац писао и књазу Николи јављајући му да ако што успије да ријешити у Цариграду, да ће за то Црна Гора бити искључиво захвална утицају и садјејству Игњатијева.¹⁰⁴ Због тога је књаз Никола изјавио захвалност руском конзулу у Дубровнику Петковићу, молећи га да Игњатијев и даље помаже Пламенчеве напоре.¹⁰⁵

Но и поред свих ових обећања Аали-паше, питање се није мицало са мртве тачке, иако је Пламенац почео да броји не дане него и мјесеце свога боравка у Цариграду. Он се почео озбиљно љутити, па је једном приликом имао и општар сукоб са Аали-пашом, када му је отворено рекао да му све даје обећања која уопште не остварује.¹⁰⁶

Пламенац је покушао да за своју ствар ангажује и једног Француза, маркиза де Бло, који је становао у истом хотелу са Пламенцем, а који је у Цариград био дошао да отвори неку банку. „Ови Француз — каже о томе Пламенац у својим мемоарима — иде често у Цариград код великога везира да ш њим преговара

¹⁰³ Др В. Ђорђевић, н. д., стр. 232.

¹⁰⁴ ДМЦ, Принов. док., Дубровник, бр. 274, 17 (29)VIII 1866, Петковић — Азијатском одјељењу.

¹⁰⁵ Исто, 13.VIII 1866, књаз Никола — Петковићу.

¹⁰⁶ Пламенац овако описује тај сукоб: „Већ како сам горе каза ја вазда идем код Али паше и Али паша обећаје као вазда да ће се ваша ствар свршити, ја поћи весело. Кад поћи опет други пут иза овога кад от онога нема ништа. Ја се жестоко наједи и говорим што ме ваша свјетлост мучите оволико времена а виђу еми нећете ништа учинит од овога мога потраживања. Тадар Али паша обрну се пут мене и рече ми почем ти знаш е ти нећемо ништа свршити, хоћу да ми кажеш. Нађи се ја у чудо и кажи му немам другота изласка виђу, а већ ми се јако досадило, и реци му Ваша Свјетлост виђу по томе данас ми обећате а сјутра од онога те сте казали нема ништа и то је било у више пута от ваше стране. Али паша много се наједи на ове моје ријечи ја сам видиђо да сам сувише прећера уочи долази као да му речем да све лаже, те он мене одмах да знаш нећемо ти дати ни један прст цареве земље, али ако се смилује његово Величанство цар и даде ми што можете Ви учинит онда. Али паша на ово се осмјехну па ми рече да не бих мога ништа ту оштетит ако ти цар би дао и ту мало по мало помири се“.

(ИИТ, ф. 74, Мемоари војводе П. Пламенца: „Година 1862“, стр. 8).

могу ли створити ову банку, пошто виђу да он иде често код великог везира, те се ја ш њим познади а тако и с његовом госпођом и кћерком а све неби ли нам мога помоћи. Пошто се познадосмо и већ живимо у пријатељство, те он питајме што тражимо од порте турске, ја му све кажи што тражимо и да су то мала потраживања и како нас све мучи Али паша један дан обећаје а други дан нема од онога ништа. Ови Француз маркиз де Бло обећа ми да ће зборит великоме везиру да се та ваша ствар сврши. Ја се надам да ће велики везир свршити, ја му се јако препоручи и замоли га да се за ово заузме и то ми сасвијем обећа неће заборавит кад пође код великог везира.¹⁰⁷ Наравно, од једне овакве узредне и случајне интервенције није се имало шта очекивати, али је наводимо да бисмо илустровали Пламенчеве напоре, који се, ето, ни оваких интервенција није устручавао, само да би постигао неки резултат.

Пошто се разочарао у честа обећања Аали-паше, Пламенац је отишао код великог везира, објаснио му шта тражи, изнио историјат своје мисије и пожалио се на Аали-пашу, који отеже да ријеши проблеме због којих је дошао. Велики везир га је лијепо примио и обећао да ће о свему разговарати са султаном. И заиста, ускоро је дошло до формирања једне комисије од четири члана, два са турске и два са црногорске стране (Пламенац и Пејовић), која је даље радила у згради Министарства спољних послова.¹⁰⁸

Преговори нијесу ишли глатко. Истина, било је питања у којима је изгледало да ће се лако сагласити. Тако је Пламенац писао књазу Николи да Порта признаје Црногорцима право дјелимично својине на Веље брдо и да постоји нада да ће се она сагласити да у замјену за то даде Црној Гори новчану или територијалну надокнаду. Књаз Никола је опуномоћио Пламенца да

¹⁰⁷ Исто.

¹⁰⁸ Исто. „Ово моје тражење — пише Пламенац у својим мемоарима — продужи се до у мјесец септембар. Често пута био сам у министра аустриског и министра енглешког, а француски би позват у Париз за министра инострани дјела, бјеху га именovali, пошто ми се бјеше јако досадило те промисли да пођем код великога везира бјеше Мехмед Ружди паша и тако пођи код њега и дочека не сасвим прелијепо. Одмах доиђеше чибукe и кафу и кажи му ја сву историју око чеса сам доша и кад смо дошли у Цариград код министра инострани дјела његове свјетлости Али паше и све до данас не сврши се ништа но све празно обећање те велики везир рече да ћу сјутра код цара ово бјеше понедјелник пак ћу ја цару све казати и могу ви рећ да ће вама цар све учинити али ви пођите у четвртак код Али паше ма немојте му каживат да сте долазили код мене пак ће те послјед доћи код мене да ми кажете што ви је река, тако се ми ш њим опрости најљудније што смо могли и много му зафали. У четвртак пођи код његове свјетлости Али паше и почех ш њим у разговор као обикновено око нашија ствари, али виђу Али пашу мало весели и рече да је цар наредио да дође он и комесар наш што је био у комисију око Црне Горе са комисијом јевропском и тако долазите овђен у мој двор сваки дан докле бисте ту вашу ствар виђели и што тражите да се нагодите. Пошто ми овако рече већ сам видјео да ће се наша ствар свршити повољно“.

тражи умјесто Вељег брда, без кога Пипери не могу опстати, уступање терена који се налазе између ријеке Таре, Сињавине и Дурмитора, тј. Шаранце и Језера. На примједбу руског конзула у Дубровнику да ће се Порта тешко сагласити да уступи територију на којој живи цијело племе Шаранци, макар да оно већ одавно не признаје турску власт, књаз је одговорио да би у крајњем случају био задовољан „и уступком једне равнице и Језера до ријеке Таре на којој би се могли населити Пипери, који немају средстава за живот.“¹⁰⁹

Најтеже је ишло са питањем евакуације Новог Села и границе у близини Спужа. Порти је било много стало да задржи Ново Село у својим рукама, зато је предложила, помогнута од француског амбасадора, да у замјену за њега уступи Црној Гори извјесну територију која је неколико пута већа. Ево како ту ситуацију излаже француски амбасадор у Цариграду у једном писму француском конзулу у Скадру: „Порта је задужила једну комисију од два отоманска и два црногорска делгата да проуче црногорске захтјеве. Ова комисија није још ништа закључила, али Аали-паша, са којим ја у исто вријеме водим преговоре у корист Црне Горе, управо ме је обавијестио да од сада само једна тачка може дијелити двије стране, а то је питање границе у близини Спужа. Порта претендује да никада није прихватила линију која пролази преко Сребрне главике и она инсистира, ради сигурности Спужа, да граница пролази преко Расене главике. Изгледа да слиједи из докумената које постоје у амбасади да Порта, која је 1858. била усвојила трасу четири комесара — Француске, Енглеске, Турске и Русије, нема право у својим претензијама. Ма шта било, Порта је расположена да у замјену за територију између двије трасе, која је један кршчевити дио величине два или три хектара, даде код Никшића једну територију много веће површине и на којој се налази једно велико село. Уосталом, Порта је сагласна да дефинитивно разруши утврђење на Височици и показује жељу да живи у доброј слози са књазом Црне Горе.

Са своје стране књаз треба да отклони све узроке неслоге и позивам вас да му савјетујете да прихвати све трансакције које не би биле супротне интересима његове земље. Он може наћи у овој размјени територије користи, које ја не могу процијенити због удаљености. Касније ћу вас обавијестити телеграмом и прецизније о територији коју Порта предлаже. Ипак, инсистирајте од сада да књаз то не одбије лако.“¹¹⁰

Ускоро, 12. септембра, послао му је и телеграм у коме га обавјештава да Турци нуде Липово у замјену за Ново Село, па додаје: „Ангажујте књазу да се покаже помирљив и да упути

¹⁰⁹ ДМЦ, Принов. док., Дубровник, бр. 274, 17 (29) VIII 1866, Петковић — Азијатском одјељењу.

¹¹⁰ АМСПФ, Турска, Скадар, вол. 15 фол. 264, Терапија, 31. августа 1866.

своме комесару инструкције које ће му дозволити да даде једно повољно рјешење неријешеним питањима“.¹¹¹

О тешкоћама које су наступиле јављао је и аустријски посланик својој влади. „Поново сам се трудио — каже он — да увјерим Порту да је њен интерес да попусти у преговорима са Црногорцима, али узалудно. Преговори су запели око некакве Сребрне главице, која према карти делимитационе комисије лежи на самој граници, али је по мишљењу турског војништва стратешки врло важна и зато посједнута. Турци нуде врло много у размјену за ту тачку. Како моје колеге не налазе да ствар заслужује њихов притисак на једну или другу страну, то она стоји неријешена и Црногорци пријете да ће да отпутују.“¹¹²

О томе је извјештавао и руски посланик у Цариграду Игњатијев. Он је писао како Министарству спољних послова¹¹³ тако и руском конзулу у Дубровнику. Овом посљедњем он пише 9. IX 1866: „Од свих питања која је овдје покренула црногорска делегација више од свега је наишао на отпор Турске оправдани захтјев Црногораца да Турци напусте Ново Село. У замјену за Ново Село Турци предлажу Црногорцима различите територијалне уступке према Херцеговини, недовољне, по мишљењу сенатора Пламенца, да надокнаде Црној Гори губитак мјеста у близини Спужа. Али Турци у овом случају тим више показују упорност што је француски посланик — уопште, као што се види, нерасположен да заштити црногорске интересе — дао Аали-паши сигурна увјеравања да ће он убједити књаза Николу да се сагласи са предложеном замјеном. Аали-паша се обратио и мени с молбом да наговорим Његову Свјетлост на размјену земљишта, али ја сам одговорио турском министру иностраних послова да ћу се ограничити на просту предају његовог предлога, јер сматрам за могуће убједити Црногорце да пристану на уступак Новог Села једино у случају ако се Турска сагласи да у замјену за њега даде Црној Гори спички залив. Ја сам такође изјавио Аали-паши да сам већ добио увјеравање од вас да се књаз никада неће сагласити са уступком Новог Села под условима које је Порта предложила.“¹¹⁴

Дакле, послови су запели око питања евакуације Новог Села. Као што смо видјели, Пламенац је са своје стране одбио турске предлоге о размјени територија. С друге стране, Аали-паша је енергично одбио предлог Пламенца и Игњатијева да се Црној Гори у замјену за Ново Село уступи Спич, изјављујући да Порта никада неће пристати да стави Црну Гору у посјед једног мјеста

¹¹¹ Исто, фол. 265, Терапија, 12. септембра 1866.

¹¹² Др В. Ђорђевић, н. д., стр. 232.

¹¹³ ДМЦ, Принов. док., Петроград, бр. 3138 19. IX 1866, Азијатско одјељење — Петковићу.

¹¹⁴ Исто, Цариград, бр. 642, 9. IX 1866, тајно, Игњатијев — Петковићу.

које би јој врло лако омогућило да се снабдијева муницијом и да успостави директне везе са Италијанима.¹¹⁵

С обзиром на увјеравања француског амбасадора ипак се чекао одговор књаза Николе на демарш који му је у вези са овим учинио француски конзул у Скадру, који је истога дана, тј. 12. септембра 1866, када је добио телеграм од свога амбасадора из Цариграда, обавијестио књаза о Портином предлогу.¹¹⁶

Књаз Никола је на овај предлог одговорио 14. септембра. Он каже да га је понуда Порте дубоко зачудила и да не може прихватити аранжман који је она предложила из више разлога, од којих наводи следеће:

1) Нема права да нанесе ни најмању повреду територији која је уступљена Црној Гори разграничењем, које је гарантовано од великих сила и према томе стављено под њихову заштиту.

2) Село Липово и територија која од њега зависи не може уопште бити ни у ком случају нуђено Црној Гори као компензација, јер су готово сви терени зависни од Липова остали у црногорској граници за вријеме разграничења 1859. и поданици црногорски потпуно користе ове терене који чине дио црногорске територије, и само је село Липово остало у турској територији;

3) Ново Село је у црногорској граници и Турци га неправедно окупирају од последњег рата, против свих закључених и усвојених конвенција. Ново Село се налази у срцу Црне Горе, коју Турци могу врло лако освојити, пошто су, тако рећи, господари Брда захваљујући позицијама које држе и поред сталних протеста које није престајао да чини за четири године. Окупација Новог Села не изазива само незадовољство у Брдима већ у читавој Црној Гори, јер је то стална опасност од рата која увијек виси над земљом.

Саопштавајући торње разлоге због којих одбија турске предлоге, које потпомаже француски амбасадор у Цариграду, књаз моли француског конзула у Скадру да их пренесе свом амбасадору у Цариград и да му каже да би прихватање тих предлога оштетило интересе Црне Горе. На крају изражава задовољство што, самом чињеницом што нуди размјену територије, Порта признаје илегалност окупације Новог Села.¹¹⁷

Француски конзул у Скадру је одмах одговорио књазу на ово писмо, изјављујући да је запрепашћен његовим садржајем. Он га није одмах саопштио своме амбасадору. Прије тога он је покушао са још једним демаршом код књаза Николе, са циљем да га убиједи у потребу прихватања једног аранжмана који би се базирао на размјени територија.

Он увјерава књаза да би прихватање Портиног предлога олакшало рјешење других неријешених питања. Осим тога, он

¹¹⁵ Исто, Петроград, бр. 3138 19.IX 1866, Азијатско одјељење — Петкофићу.

¹¹⁶ Исто, Никола I, 1866.

¹¹⁷ АМСПФ, Турска, Скадар, вол. к5, фол. 266, Цетиње, 14. септембра 1866, књаз Никола — Виету.

књазу скреће пажњу на слабо расположење његових скадарских колега у односу на црногорске проблеме. Због тога, као и због других, не мање важних ствари, конзул моли књаза да му дозволи да француском амбасадору упути телеграм сљедеће садржине:

„Књаз Црне Горе се не сматра уопште овлашћен да прихвати предложено замјену, јер је разграничење извршено под гаранцијом великих сила и јер су територије које окружују село Липово, а које му се нуде у замјену за Ново Село, већ у саставу књажевине и припадају јој и стварно и правно. Али да би посвједочио своју добру вољу, своје поштовање према великим силама и своју живу жељу да одржава добре односе са отоманском Портом, он је сагласан, у случају ако велике силе буду дале њихов пристанак, да замјени позицију тако важну, која му се тражи, и на којој Порта не може ни у ком случају да подиже утврђења, за земљиште према његовом избору, чија је површина пет пута већа од оне коју он уступа.“

Изражавајући наду да ће прихватити предложени телеграм, конзул га моли да га о томе обавијести једним телеграмом који би гласио: „Усвајам ваш пројект“ и да у том случају о овоме информира Пламенца. Моли га такође да га, што је могуће прије, обавијести и у случају да одбије његов предлог.¹¹⁸

Књаз Никола није прихватио овај предлог, па је Пламенац и даље инсистирао да се Црној Гори уступи Ново Село. Иначе, остала спорна питања, као утврђење на Височици и Веље брдо, била су већ повољно ријешена за Црну Гору. Али што се тиче Новог Села, Порта је и даље затезала, па је Пламенац поново посјетио великог везира и обавијестио га о току преговора. У исто вријеме га је молио да султан поклони књазу један бродић за пловидбу по Скадарском језеру. Велики везир је саопштио Пламенцу да се султан сагласио са црногорским захтјевима у вези са спорним питањима на граници, а што се бродића тиче, да се и томе може надати.¹¹⁹ И заиста, ускоро је позитивно ријешено и питање Новог Села. Тако су до краја септембра 1866. била углавном ријешена готово сва спорна питања између Црне Горе и Турске, а о којима је Пламенац преговарао.

Црногорски делегати су били врло задовољни исходом своје мисије. Чим су са успјехом окончани преговори у Цариграду,

¹¹⁸ Исто, фол. 267, Скадар, 17. септембра 1866, Виет — књазу Николи.

¹¹⁹ ИИТ, ф. 74, Мемоари војводе И. Пламенца. О овоме састанку је француски опправник послова писао 3. октобра 1866. својем министру спољних послова сљедеће: „Велики везир, који је био изразио, прије неколико дана, жељу да разговара са делегатима књаза Николе, био је врло задовољан својим разговором са њима; и како су у разговору саопштили да би књаз Никола живео жељео да има један пароброд за пловидбу по Језеру, Њ. Св. Ружди-паша се пожурео да им каже да је увјерен да ће султан бити срећан да удовољи жељи њиховог књаза чим то буде сазнао. У ствари, Али-паша им је саопштио да ће Његово Величанство послати једну од својих јахта као поклон књазу Николи.“ Benoit Brunswick, и. д., док. XLI, стр. 122—124.

капетан Перо Пејовић је телеграмом од 2. октобра 1866. обавијестио о томе француског конзула у Скадру. Резултатима преговора били су задовољни и представници великих сила у Цариграду, па су о успешном завршетку Пламенчевих преговора одмах обавијестили своје владе и конзуле у Скадру. Тако француски отправник послова већ 3. октобра о томе обавештава своју владу. Пошто је рекапитулирао тешкоће у преговорима, а посебно око Новог Села, он каже да је наставио да чини напоре да ове тешкоће уклони, али да га је прије два дана Аали-паша обавијестио да је Порта одлучила: 1) да не тражи више од црногорског књаза уступање територија у близини Спужа; 2) да евакуише Ново Село и разруши утврђење на Височици, да призна, једном ријечју, граничну линију европске комисије од 1859, под условом да се Црногорци обавезу да неће никада подизати утврђења на овом терену. Пошто је, затим, обавијестио о састанку великог везира и црногорских делегата, закључује сљедећом реченицом:

„Ми можемо од данас сматрати тешкоће између Високе Порте и Црне Горе као потпуно завршене.“¹²⁰

Сваки од страних дипломата у Цариграду је овај успјех приписивао своје утицају, понекад оптужујући представнике других сила да се њихова активност негативно одражавала на успјех Пламенчеве мисије. Тако је Игњатијев турско одлагање да пристане на евакуацију Новог Села приписивао утицају француског амбасадора, који је, према Игњатијеву, у посљедње вријеме постао потпуно непријатељски расположен према црногорским интересима, што се огледало у давању изричних обећања Аали-паша да ће он убиједити књаза Николу да се одрече захтјева за Ново Село и Сребрну главицу. Игњатијев каже да су одлазак француског амбасадора из Цариграда и тешкоће турске око Крита указали неочекивану услугу Пламенчевој мисији, јер су Турци видјели неопходност да прихвате његове савјете и настојања, тим прије што је придобио енглеског и аустријског представника да дјелују у истом правцу као и он.¹²¹

Игњатијев је директно обавијестио и књаза Николу о срећном завршетку Пламенчеве мисије, чији рад много хвали. У исто вријеме извјештава о одличним и повјерљивим односима који су постојали између Пламенца и њега, што му је помогло да са лакоћом и пријатношћу, свим средствима која зависе од њега, помогне Пламенца у извршавању повјереног му задатка.¹²² Баш у те дане руска царска влада је дала и један јаван израз свога задовољства Пламенчевим радом и држањем у Цариграду, јер је

¹²⁰ Benoit Brunswik, и. д., док. XLI, стр. 122—124.

¹²¹ ДМЦ, Принов. док., Цариград, бр. 678, 23.IX 1866, Игњатијев — Петковићу.

¹²² Исто, Никола I, 1866, Бујукдере, 18. октобра 1866, Игњатијев — књазу Николи.

царским указом од 15. октобра 1866. Пламенац био одликован Орденом св. Станислава II степена.¹²³

Успјех Пламенчеве мисије приписивао је себи у заслугу и аустријски представник у Цариграду. Он је писао: „Ако се ови преговори добро сврше, интернунцијатура ће моћи да каже да је тај резултат постигнут поглавито њеним ревносним заузимањем.“¹²⁴

То исто је тврдила и француска дипломатија. Тако је француски конзул у Скадру писао маркизу де Мутјеу: „Дозволите ми, господине маркиже, да пружим Вашој Екселенцији своја понизна честитања за срећни исход једних преговора који осигуравају, за извјесно вријеме, мир са ове стране Турске и који чине да тријумфују мудри савјети које влада његовог царског величанства није престајала да даје објема заинтересованим странама.“¹²⁵ Нешто касније, поводом Пламенчеве опроштајне посјете, отправник послова француске амбасаде у Цариграду је писао маркизу де Мутјеу да су црногорски делегати изразили француској влади захвалност, „а посебно за помоћ коју Ваша Екселенција није престајала да им даје и којој они приписују, с разлогом, све успјехе њихове мисије.“¹²⁶

Поједине велике силе радовале су се успјеху Пламенчеве мисије, не можда толико што је тиме Црна Гора ријешила неке од својих проблема, колико што су у томе видјели извјесну гаранцију мира на западним границама Турске. Они су се трудили да те успјехе искористе као основицу за даље учвршћење мира на границама према Црној Гори. У том циљу је била усмјерена и њихова дипломатска активност на Цетињу. То нарочито важи за француску дипломатију. Осврћући се на резултате Пламенчеве мисије, министар спољних послова Француске је писао да је Порта направила жртву да би дефинитивно дошла до пријатељског споразума и односа са Црном Гором. Сада је — наглашава он — ред на Црну Гору да се покаже мирољубива и да брижљиво бди над стриктним извршавањем цариградског договора. Он позива свога конзула у Скадру да томе допринесе све што од њега зависи, користећи сваку прилику да пружи потребан савјет како књазу Николи тако и скадарском гувернеру.¹²⁷

Иако су дипломатски представници из Цариграда још ривих дана октобра јавили да је Пламенчева мисија са успјехом окончана, протокол о преговорима је потписан тек 26. октобра 1866. год. Он гласи:

¹²³ Исто, Принов. док., Петроград, бр. 3955, 29.XI 1866, Азијатско одјељење — Петковићу.

¹²⁴ Др В. Ђорђевић, н. д., стр. 232.

¹²⁵ АМСПФ, Турска, Скадар, вол. 15, фол. 271/2, Скадар, 2. октобра 1866, Виет — министру спољних послова.

¹²⁶ Исто, Цариград, вол. 368, фол. 104, Пера, 30. октобра 1866.

¹²⁷ Исто, фол. 339/4, Париз, 13. децембра 1866, министар спољних послова — Виету.

„На јалији Њ. Свјетлости Аали-паше, министра спољних послова, у Бебеку, састали су се: Савфет-паша, предсједник Дари Шура, и Сервер-ефендија, државни подсекретар у Министарству трговине, са пуномоћнија Високе Порте, с једне стране, и господа сенатор Илија Пламенац и капетан Пејовић, изасланици Њ. Св. књаза црногорског, с друге стране, па су узели на знање протокол потписом 3. маја 1864. на Цетињу између Хафис-беја, комесара В. Порте, и г. Ђура Матановића, комесара Црне Горе, који протокол садржи 18 чланова.

Пошто је проучила и размислила о сваком члану поменутога протокола, комисија га је потврдила у свему и одлучила да јој приложи и овај протокол који ће имати исту силу и снагу као да је његов саставни дио.

Приступајући извршењу одредаба протокола од 3. маја 1864, ова комисија се сложила у томе да једна мјешовита комисија почне, најдаље до наредног мјесеца априла, размјену односно утврђење одштете приватним сопственицима на већ утврђеном основу. Иста комисија приступиће и извршењу чланова 11. и 12. истог протокола.

Прелазећи затим на проучавање карте и свеске спецификације, које је израдила међународна комисија 8. новембра 1858, и пошто је реферисала својим владама, ова садашња комисија признаје потпуно пограничну демаркациону линију, која је обиљежена на поменутој карти црвеном пругом и која прелази од Височице (№ 67) преко Сребрне главице (№ 68) до Банове гомиле (№ 69). Уговорено је, међутим, да се изасланици Њ. Св. књаза црногорског обавезују да се на Сребрној главици неће никада подићи никаква грађевина, па ни кућа за становање.

Уговорено је да се турска кула на Височици одмах сруши.

Што се тиче Вељег и Малог брда и простора између Подгорице и Служа, комисија се сложила у томе да Црногорци продуже уживати слободно права сопствености на њима, али да за те земље плаћају турским властима у Скадру све дације које су те земље дужне плаћати.

Овако уређено и написано двојно у Цариграду 26. октобра 1866.¹²⁸

Ако се упореди овај протокол са књажевим захтјевима изнесеним у његовом меморандуму, може се констатовати да питање приватних имања није добило неко дефинитивно рјешење у смислу изравњања путем новчаног обештећења, што је књаз Никола, изгледа, највише волио. Ствар се ограничила на потврђивање протокола од 3. маја 1864. и закључка да мјешовита комисија почне рад најдаље до априла, ради спровођења у живот овог протокола. Порта је пристала да повуче трупе из Новог Села и сруши утврђење на Височици, али није прихватила захтјев изнесен у меморандуму да се разруше и остала утврђења око Цр-

¹²⁸ Др В. Ђорђевић, н. д., 233/4; Benoit Brunswik, н. д., док. XLII, стр. 124—125.

не Горе. Пламенац није могао за овај захтјев добити потпору представника великих сила, од којих је већина мислила да књаз Никола нема право да претендује на рушење утврђења која се налазе на турској територији. Игњатијев каже да је француски амбасадор категорички рекао Пламенцу да Црна Гора нема право ни поменути о томе и додаје да због тога питање у рушењу ових утврђења треба одложити до повољнијег момента, када ће бити могуће заобићи мијешање западних дипломата.¹²⁹

Али без обзира на све то, потврђивање протокола од 3. маја 1864, рушење утврђења на Височици, повлачење турских трупа из Новог Села, признавање извјесног права Црногораца на Веље и Мало брдо, и најзад даривање једног брода књазу Николи и одликовање црногорских делегата, представљало је крупан успјех, послије кога се Пламенац могао задовољан вратити у Црну Гору.

Пошто су били успјешно обављени сви послови и протокол потписан, Пламенац и Пејовић су били примљени код султана.¹³⁰ Пламенац му је захвалио за благонаклоно прихватање његових захтјева као и за поклон књазу Николи. Султан је изразио жељу да на граници Црне Горе и Турске влада мир и да се не догађају овакве ствари као 1862, јер је зло да народ страда и људи гину. Пламенац му је одговорио да за то умногоме пада кривица на турске старјешине око црногорске границе којима је у интересу да су на граници стални сукоби.¹³¹ Према извјештају француског отправника послова у Цариграду, султан је у вези са тим одговорио: „Ако књаз има да изнесе неку жалбу против турских власти, нека се директно мени обрати, шиљући ми неку личност од повјерења, и ја обећавам да ћу му дати сатисфакцију. Чим сам сазнао да књаз жели један брод, ставио сам му на располагање с великим задовољством једну од мојих јахта, да бих му дао свједочанство своје благонаклоности. Ја знам да је Црна Гора сиро-

¹²⁹ ДМЦ, Принов. док., Цариград, бр. 678, 23.IX.

¹³⁰ Интересантно је напоменути да су на пријем закаснили читава два сата, јер им је било заказано да дођу у 12 часова, али услед невремена нијесу се могли на вријеме превести. „Али се већ не надамо — каже Пламенац у својим мемоарима — да ће мо моћ поћи код цара ер бјеху два сахата по подне те ми улези у двор у едан салон донијеше чибукe и кафу, у то дође велики драгоман и каже вама је било казато да дођете на подне и јево већ два сахата после подна, ја му кажем истина је, да је речено на подне да дођемо и да ће мо бит срећни да видимо његово величанство цара, али није могуће било доћи никакo и видјели сте како је море било, драгоман рече чекајте ту ећу казат цару и поће каза цару да смо дошли, али колико је гођ пасало вријеме цар река драгоману нека дођу примићу и ер сам видио да нијесу могли доћ от великог ерђава времена, и тако драгоман дође и каза да не зове цар, али рече драгоман да морамо оставит оружје овдјен пак код цара, то ме је заиста јако зачудило кад не није смио примити са оружјем...“ ИИТ, ф. 74.

¹³¹ Исто.

машна и да има потребу за новцем да гради школе. Кажите књазу да ћу му их и за то дати.“¹³²

Послије пријема код цара и послије разгледања царских штала, Пламенац је отишао да погледа брод који је султан поклонио књазу и био је њиме одушевљен.

Пламенац је учинио и опроштајну посјету великом везиру и министру иностраних дјела. Приликом посјете овом посљедњем били су уручени Пламенцу и Пејовићу турски ордени, а њиховом пратиоцу Ићу Пламенцу била је дарована једна сабља.¹³³

Тих дана Пламенац је направио опроштајне посјете и представницима великих сила и предао им копију протокола од 26. октобра. Он им је топло захвалио на помоћи коју су му пружали.¹³⁴

На крају, као завршетак свега овог дугог посла, долази 28. октобра 1866. једно лично писмо великог везира књазу Николи у коме га обавјештава да је упознао султана са књажевим меморандумом у вези са Пламенчевом мисијом. Пошто је опширно говорио о „осјећањима високе благонаклоности и очинске бриге којима је Његово Величанство султан увијек надахнут у односу на црногорско становништво“, прелази на резултат Пламенчеве мисије. Указујући на протокол који је потписан, он констатује: „Као што слиједи из садржаја овог документа, неријешене ствари између царске владе и кнежевине су ријешене на опште задовољство“.¹³⁵

Најзад, послије вишемјесечног боравка у Цариграду и послије успјешно обављеног посла, Пламенац је отпутовао за Црну Гору и то бродом који је султан поклонио књазу. Он је јавио свим Црногорцима и Приморцима који то желе да могу са њим бесплатно отпутовати, па је око четрдесет ових печалбара тако отпутовало за Црну Гору. Путовање је прилично дуго трајало, због невјештине капетана брода. Осим тога, брод је на уласку у Јадранско море била захватила врло јака бура из које су се једва извукли. Брод је прво пристао у Бар, одакле је Пламенац јавио о своме доласку, а затим се вратио да кроз Бојану уђе у Језеро. И то се одвијало са много тешкоће. Најзад, брод је стигао у Скадар.¹³⁶ Ту је Пламенац посјетио скадарског гувернера, да и њему изрази захвалност због пријема на који су наилазили у Турској. Интересовао се код њега да ли су извршене обавезе које су потписане у Цариграду, а Исмаил-паша му је одговорио да у вези

¹³² АМСПФ, Турска, Цариград, вол. 368, фол. 104, Пера, 30. октобра 1866. Benoit Brunswik, је у свом зборнику објавио и овај докуменат (XLIИ, стр. 126—127, али тамо нема овог пасуса гдје су цитиране султанове ријечи.

¹³³ ИИТ, ф. 74, Мемоари војводе И. Пламенца.

¹³⁴ Исто, др В. Борђевић, н. д., стр. 234. Посљедњих дана Пламенчевог боравка у Цариграду тамо је допутовао и влашки кнез, као султанов гост. И њега је Пламенац посјетио.

¹³⁵ Benoit Brunswik, н. д., док. XL, стр. 121—122.

¹³⁶ ИИТ, ф. 74, Мемоари војводе И. Пламенца.

с тим још није добио никакве наредбе. Пламенац се томе зачудио и рекао да ће одмах у вези с тим телеграфисати у Цариград, али га је паша замолио да то не ради јер се нада да ће му наредба доћи. И заиста, паша га је сјутрадан обавијестио да је наредбу из Цариграда добио.¹³⁷ Француски конзул у Скадру је запазио да гувернер није најзадовољнији успјехом Пламенчеве мисије. „Нећу уопште крити — каже он у једном писму министру спољних послова — Вашој Екселенцији да сматрам да је наш гувернер, ако не непријатељски расположен према црногорским делегатима и уговору који је закључен, а оно у најмању руку слабо расположен а такође и груб према њима“. Чуди се таквом држању гувернера, који би требало да се весели оваквом рјешењу ствари, јер то значи мир на граници према Црној Гори. Али њему се чини да баш то није по вољи гувернеру и осталим високим турским главарима, јер се плаше да ће Порта сада предузети извјесне економске мјере у вези са башибозуком, од којих су већина само фигурирали на платном списку, тако да је сав тај новац ишао у њихове џепове. Ако Порта усљед мира на граници редуцира број тих војника, они ће остати без једног богатог извора прихода.¹³⁸

Пламенац је посетио и стране конзуле у Скадру изражавајући им још једном захвалност за помоћ која му је пружена у Цариграду. Француски конзул каже да је Пламенац посебно захвалио на помоћи коју им је маркиз де Мутје дао прије свог одласка из Цариграда, а без које ништа не би могли свршити.¹³⁹

Пламенац је из Скадра отпутовао на Цетиње, док је брод остао у Скадру да би се на њему извршиле неке оправке, јер је страдао од буре. На Цетињу је књазу и војводи Мирку реферисао о својој мисији, па се опет вратио у Скадар да прихвати брод. Послије неколико дана брод је напустио Скадар и чим је дошао према црногорској територији био је свугдје поздрављен пуцањем из пушака, и великим весељем.¹⁴⁰ На броду је био и француски конзул Виет, кога је био на Цетиње позвао књаз Никола. Послије посјете Цетињу он се са књазом вратио на Ријеку Црнојевића, гдје је присуствовао предаји брода, који су сви посетили и разгледали. Књаз је увече приредио вечеру у част турских официра и примања брода. Он је одржао здравицу, на коју му је одговорио капетан брода. Књаз је искористио ову прилику па је француском конзулу и његовом тумачу предао одликовања, као знак признања за њихове напоре и као знак захвалности француској

¹³⁷ Исто. Пламенац је вјеровало да је он и раније био добио ту наредбу, али је крио да би одуговлачио ствар.

¹³⁸ АМСПФ, Турска, Скадар 1860, фол. 317/18, Скадар, 26. новембра 1866, Виет — Министарству спољних послова.

¹³⁹ Исто.

¹⁴⁰ ИИТ, ф. 74, Мемоари војводе И. Пламенца.

влади за заузимање око успјеха Пламенчеве мисије у Цариграду и успостављање добрих односа између Црне Горе и Турске.¹⁴¹

Као што се види, на Цетињу су углавном били задовољни успјехом Пламенчеве мисије иако нијесу дефинитивно ријешена сва спорна питања, као нпр. питање приватних имања с једне и друге стране границе и питање турских утврђења која се налазе у близини црногорске границе. На Црногорски протокол од 26. октобра 1866. гледало се као на значајан корак напријед у рјешавању спорних питања. Али књаз Никола није ни за тренутак заборавио питања која су остала неријешена, него их је одмах поставио на дневни ред, још у писмима конзулима у Скадру, амбасадорима у Цариграду и министрима спољних послова великих сила, којима је захвалио за помоћ која је у Цариграду пружена Пламенцу.¹⁴²

Одредбе Цариградског протокола нијесу одмах извршене. Игњатијев је интервенисао код Аали-паше да се то што прије уради. Одговорено му је да су већ послата потребна наређења скадарском генералном гувернеру.¹⁴³ И поред тога Исмаил-паша је стално отезао извршење тих обавеза, често се изговарајући да није добио потребна наређења. Тек на основу једног категоричког наређења Порте Исмаил-паша је пошао у Подгорицу са капетаном Пером Пејовићем да обезбиједи повлачење турских трупа из Новог Села и рушење утврђења на Височици и да успостави граничну линију из 1858/59. Свему овоме су покушали да се одупру спушки муслимани, али је њихов отпор био скршен и наређење извршено.¹⁴⁴ Тиме није био у потпуности извршен протокол од 26. октобра 1866. Остало је и даље неријешено, и поред јасних одредаба протокола, питање Вељег и Малог брда. Оно ће остати неријешено још дуги година, јер ће бити узалудна сва позивања Црногораца на одредбе Цариградског протокола.

Али и поред свега тога резултати Пламенчеве мисије у Цариграду представљају крупан дипломатски успјех Црне Горе, којим су, с потпуним правом, били врло задовољни како Црногорци тако и њихови пријатељи у иностранству.

¹⁴¹ АМСПФ, Турска, Скадар 1866, фол. 325—330, Скадар, 7. децембра 1866, Виет — министру спољних послова.

Руска дипломатија није радо гледала на овај Виетов пут у Црну Гору. Петковић је писао Игњатијеву да је овај пут у вези са Пламенчевом мисијом и износи мишљење да се шиљање наређења Исмаил-паши да изврши одредбе Цариградског протокола од 26. октобра 1866. отеже стога да би се омогућило Виету да прије пође на Цетиње, како би последије изгледало да је извршење тих одредаба резултат француске интервенције — ДМЦ, Принов. док., Дубровник бр. 557 21·XI (3·XII) 1866, Петковић — Игњатијеву.

¹⁴² ДМЦ, Никола I, 1867, Пера, 15. I 1867, француски амбасадор — књазу Николи. Др В. Ђорђевић, н. д., стр. 241/2 (кнез Никола — Бајсту, 28·XI (7·XII) 1866).

¹⁴³ ДМЦ, Принов. док., Цариград, бр. 751, 28·X 1866, Игњатијев — Петковићу.

¹⁴⁴ АМСПФ, Турска, Скадар 1877, фол. 1—2, Скадар, 4. I 1867, Виет Министарству спољних послова.

Dr Dimo Vujović:

LES PROBLÈMES LIMITROPHES MONTÉNÉGRINS — TURQUES ET
LA MISSION DE PLAMENAC A CONSTANTINOPLE EN 1866.

R É S U M É

Après la délimitation monténégrine-turque en 1858/9 le problème de propriétés privées d'un côté ou de l'autre de la frontière resta irrésolu. Bientôt après l'avènement du roi Nikola au trône une commission mixte a été formée qui avait dû résoudre ce problème. Les difficultés et l'arrêt du travail de la commission ne tardèrent pas d'apparaître. Les consuls étrangers à Scutari, et tout particulièrement français, s'appliquent de toutes leurs forces à surmonter les difficultés et à continuer le travail. Tous ces efforts n'ont pas donné de résultats désirés. Peu après éclate la guerre turco-monténégrine en 1862 dont la conséquence était qu'au problème de propriétés privées on adjoignit un autre plus important et beaucoup plus sérieux c'est à dire le problème de fortifications (blockhaus) et de troupes turques sur le territoire monténégrin, car un point de paix, par laquelle cette guerre a été terminée, autorise la Turquie d'élever les blockhaus le long de la route Podgorica — Nikšić et de les posséder militairement. Dès le commencement le Monténégro fait les démarches d'empêcher la réalisation de cette condition onéreuse et qu'on détruisse plus tard les fortifications élevées et que les troupes turques se retirent du territoire monténégrin. Dans ce but le voïvode Mirko part à Vienne au mois de novembre 1862 et le sénateur Đuro Matamović à Constantinople au mois de février 1863. Les grandes puissances prêtent appui aux exigences monténégrines et la Porte ne fait que promettre l'exécution. Le prince Nikola aidé par les grandes puissances continue la campagne en vue d'exécution de la promesse. Au mois de décembre 1863 à Ostrog eut lieu la rencontre entre le roi Nikola et Omter-Fevzi pacha. Il y fut convenu qu'on nomme une commission mixte qui devrait régler la question de propriétés privées et qu'on détruisse un blockhaus. La commission mixte était réunie à Cetinje et elle dressa le Protocol du 3 mars 1864 où étaient élaborés les principes dirigeants pour la commission au cours de son travail. Un blockhaus à Martinići a été détruit. Le problème n'en fut pas résolu. La commission durant son travail se heurta à des difficultés insurmontables à cause de l'attitude inflexible des délégués turcs et à part cela la fortification à Visočica est restée debout et les troupes turques étaient encore sur le territoire monténégrin à Novo Selo. Tous les efforts au cours des années 1864 et 1865 afin que ces problèmes fussent résolus n'ont pas eu de succès. Quelques tentatives ont été faites dans ce sens en vue d'une rencontre entre le prince Nikola et le commissaire turc Hafis bey et plus tard avec Ismail-pacha, gouverneur de Scutari. C'est surtout le

consul français qui s'engageait pour maintenir ces réunions au grand niveau. Toute cette activité a été pénétrée d'une lutte diplomatique russe et française pour leur influence au Monténégro.

Quand tous ces efforts concernant la solution des contestations monténégrines et turques n'ont pas donné de résultat, le prince Nikola décida, d'après les conseils russes et français, d'envoyer à Constantinople son délégué pour essayer, au moyen des pourparlers directs, de résoudre ces problèmes. Le choix tomba enfin sur le sénateur Ilija Plamenac qui partit pour Constantinople au mois de juin 1866. Il y apporta un memorandum détaillé où était exposée l'essence de problèmes contentieux et les exigences monténégrines: 1°) concernant les propriétés privées sur la frontière; 2°) les troupes turques sur le territoire monténégrin et 3°) les nombreuses fortifications (blockhaus) sur la frontière du Monténégro.

La mission de Plamenac a été soutenue par les représentants des grandes puissances à Constantinople. Les pourparlers malgré cela se poursuivaient très difficilement et trainèrent quelques mois. Finalement la mission fut terminée avec succès et le 26 octobre 1866 un protocole a été signé par lequel on sanctionna le protocole du 3 mai 1864 et la Turquie s'engagea à détruire le blockhaus à Visočica et à retirer ses troupes de Novo Selo. A cette occasion le sultan a donné au prince Nikola un yacht en cadeau tandis que les délégués monténégrins ont été décorés.

Ainsi la mission de Plamenac fut terminée avec succès et présente un important résultat diplomatique du Monténégro.